

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

Matis Song
Spordikangelase kujutise konstrueerimine Eesti trükiajakirjanduses
4 Eesti spordikangelast aastast 1989 ja aastast 2000

Bakalaureusetöö

Juhendaja:
Barbi Pilvre
Lektor, M. Sc

Tartu
2003

SISUKORD

Sissejuhatus.	1
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad.	4
1.1. Meedia kui spordikangelase loomise vahend.	4
1.2. Spordikangelane.	8
1.3. Spordikangelane ja foto.	13
1.4. Teksti teooria.	15
1.5. Foto teooria.	18
1.6. Teksti uurimismeetodid.	22
1.7. Foto uurimismeetodid.	23
2. Empiiriline osa.	26
2.1. Uurimisprobleemid ja uurimisküsimus.	26
2.2. Valim.	26
2.3. Meetod.	26
3. Empiiriliste tulemuste esitus.	28
3.1. Erika Salumäe – 1989.	28
3.1.1. Eestimaa tütar.	29
3.1.2. Mehelik proff.	30
3.1.3. Võitja – sprindikuninganna.	30
3.1.4. “Nõrk” naine.	31
3.2. Allar Levandi – 1989.	34
3.2.1. Meie Allar – Eesti suursaadik.	34
3.2.2. Võitleja.	35
3.2.3. Isiksus.	36
3.2.4. Rahvuse reetur.	37
3.3. Spordikangelane 1989.aastal.	39
3.4. Kristina Šmigun – 2000.	41
3.4.1. Spordifanaatik.	41
3.4.2. Siiras laps.	42
3.5. Erki Nool – 2000.	44
3.5.1. Tahte triumf.	44
3.5.2. Eestimaa Herakles.	45
3.5.3. Seksisümbol.	46
3.5.4. Pereisa.	47

3.6. Spordikangelane aastal 2000.	48
Kokkuvõte, järeldused.	49
Diskussioon.	50
Summary.	51
Kasutatud kirjandus.	52
Kasutatud allikad.	54
Erika Salumäe.	54
Allar Levandi.	56
Kristina Šmigun.	58
Erki Nool.	59
Lisa 1.	60

Sissejuhatus

Kuidas mõõta mängivat inimest?

Paavo Kivine

Spordiajakirjandus on tähtis kangelaste looja. Jyväskylä ülikooli doktor ja spordiajakirjanik Kalle Virtapohja kirjutas 1998.aastal sellealase väitekirja “Sankareiden Salaisuudet. Journalistinen draama suomalaista urheilusankaria synnyttämssä.” Samal aastal ilmus Virtapohjalt ka sellenimeline raamat “Atena” kirjastuse all.

Kalle Virtapohja kirjutab oma töös, et spordiajakirjanikel on keskne roll spordi kangelasmüütide loojana ning müütide kaudu luuakse sportlasest meediakangelane. Virtapohja sõnul saavad kangelased lisaväärtuse ajakirjanduslikust draamast. Iga spordikülje toimetaja või ajakirjanik selekteerib sportlaste seast staaripotentsiaali omava isiku ja viib uue tulevase tähe üldsuse ette (Virtapohja, 1998).

Käesolevas bakalaureusetöös käsitlen spordikangelase kujutise konstrueerimist Eesti trükiajakirjanduses. Bakalaureusetöös jälgin Eesti spordikangelase kujundi ehk imago loomisprotsessi. Juhtumianalüüsi kasutades võrdlen omavahel kahte spordikangelast aastast 1989 ja 2000.

Põhilise uurimisprobleemina püstitan antud töös küsimuse, kuidas erineb spordikangelase konstruktsioon trükiajakirjanduses 1989 ja 2000.

Töö ülesandena võrdlesin Eesti spordikangelasi trükimeedias aastatel 1989 ja 2000. Analüüsitavateks kangelasteks valisin rahvuselt eestlased, kaks meest ja kaks naist. 1989 aastast uurisin juhtumiuuringu meetodit kasutades kahevõistlejat Allar Levandit ja trekijalgratturit Erika Salumäed. Aastast 2000 valisin uurimisobjektiks kergejõustiklase Erki Noole ja murdmaasuusataja Kristina Šmiguni. Allikmaterjalidena olid kasutusel Eesti päevalehed 1989.aastast Noorte Hää ja Rahva Hää, aastast 2000 Sõnumileht, Õhtuleht, SL Õhtuleht. 2000.aastast olid allikatena veel kasutusel nädalaleht Eesti Ekspress ja ajakirjad Kroonika ning Sporditäht.

Valimi suuruseks tuli kokku 79 artikliühikut. Eraldi võttes tuli uurimisobjektidelt artikliühikuid Erika Salumäelt 29, Allar Levandilt 26, Erki Noolelt 16 ja Kristina Šmigunilt 10.

Enne bakalaureusetöö empiirilist analüüsi käsitlen laiemalt spordikangelase teoreetilist problemaatikat. Samuti annan ülevaate teksti ja foto metoodilistest ning teoreetilistest lähtepunktidest.

Tausta andmiseks annan ka ülevaate oma eelmistest uuringutest spordikangelase konstrueerimisest sõnas ja pildis.

Spordikangelase pressis kujutamise uurimist alustasin esimeses seminaritöös, kus käsitlesin spordikangelast tekstis. Teises seminaritöös jälginis spordikangelase kujutamist fotos.

Esimeses seminaritöös kaardistasin Eesti spordikangelase olemust trükiajakirjanduslikus tekstis. Analüüsisin artikleid aastast 1988 (ajakiri Kehakultuur) ja aastast 1999 (ajakiri Sporditäht).

Kümne aasta jooksul muutus sportlase meediakujund meelelahutusobjektiks. Sportlasest sai selle ajaga erakordne isiksus ja teda visualiseeriti meelsasti. Võrreldes 1988.aastaga muutus 1999.aasta sportlase kujund visuaalsemaks. Sportlases hakati näitama rohkem isikupära. Sportlane muutus tänu individuaalsete spordiväliste omaduste rõhutamisele meediakangelaseks. Isegi siis, kui sportlane pisendas oma individuaalset rolli, muutis ajakirjanik kujundite kaudu sportlase üksikkangelaseks (Song, 2002, 27-28).

1988.aasta sportlane oli kollektiivsem. Kangelasteod said väljundi spordiklubide kaudu. Selle ajastu kollektiivsust tasub rõhutada poliitilises kontekstis. Oli üks viimaseid NSV Liidu aastaid. Kui tahtsid tõusta tõelise spordiheerose seisusse, pidid jõudma impeeriumi koondisse. Seega oli spordisangaritel ennast meedia silmis raskem tõestada.

Erinevus 1988.aasta ja 1999.aasta vahel oli ka see, et 1988.aastal väärtustas ajakirjanik rohkem haridust. Iga kangelase puhul tuli kõne alla haridus ja kool. 11 aastat hiljem selliseid märksõnasid ei leia. Tähtsam on sport.

Kuigi kümne aasta jooksul muutus riigikord, jäi õhku rippuma küsimus: “Kas kangelane saab piisavalt tähelepanu, kas tema töö saab väärtustatud?”

Läbi kümnendi kerkib halva vaimuna esile spordiametnik, kes kipub takistama sportlasel edu saavutamast. Ta kas rikub sportlase tippu jõudmist või ei tasusta sportlase tööd piisavalt. Oma rolli mängis 1988.aastal Nõukogude Liidu koondis, mille kaudu oli raske pääseda unistuste maale – välisriikidesse.

Teises seminaritöös käsitlesin Eesti spordikangelase kujutamist läbi foto. Analüüsisin ajakirjafotosid aastast 1991 (Spordiilm) ja 1998 (Sporditäht ja Kroonika).

Tööst selgus, et eesti spordikangelane on kümneks aastaks jooksul fotol arenenud lihtsast võitlejast ebajumaluseks. Tema imago kannavad mitmed konnotatsioonid: sportlane on seksikas vägilane (Aleksander Tammert), õrn ja kena näkineid (Jana Kolukanova ja Olga Loginova) jne.

Sportlane vajab kangelasena lavastust, et näidata ennast ebajumalana, kes ta tegelikult ei ole. Muidugi võib lavastuses peituda ka mängurõõm, vabadus näidelda, öelda kõige profiilikkuse kohta, et tegelikult on see ainult mäng.

Võrreldes 1990-ndate algusega on sportlasest saanud nüüdseks eraeluga inimene, kellel on avaliku elu tegelase funktsioone. Sportlane on edukas inimene. Selle märksõna eest võlgneb ta suure osa fotograafidele. Fotograaf jäädvustab kujundi, mis näitab meile sünnitatud reaalsust. Kui 90-ndate alguses teenis fotograaf sportlast, siis nüüd on sportlasest saanud ise

fotograafi omand. 90-ndate alguses oli piltnik sunnitud leiba teenima sportlase tegevust jäädvustades. Nüüd on fotograaf lisaks eelnevale see, kes lavastab sportlase müüdi, kangelaslikkuse ja toob sportlasele sissetuleku (Song, 2003, 21).

Lavastatud foto läbi suureneb sportlase müütilisus. Spordivälisel fotol tuleb mängu poos, jumalik ülbus. Sportlane on heeros, müütiline Herakles, kellega me ei peaks võrdseks saama. Foto kaudu sportlane “sildistub”. Eestis on sporditeksti visuaalse restruktureerimisega silma paistnud fotograafid Mati Hiis, Jarek Jõepera, Lembit Peegel ja Raivo Tiikmaa (Song, 2002, 27).

Seltskonnaajakirjadest tuleb välja, et eduka inimese konnotatsioon (lisatähendus) on näiteks auto. Sportlasele näib auto sobivat (isegi kui ta ei ole vormelisõitja Marko Asmer), kui dünaamiline liikuv asi. Sportlanegi on tegus ja tugeva mootoriga üliinimene. 90-ndate alguses oli eduka sportlase konnotatsiooniks rohkem medal ja poodium.

Sportlase avaliku elu staariks kujunemise taga on ka raha. Sponsor tahab fotodel näha sportlase säravat naeratust, et ise oma kaupa paremini müüa. Sportlast võib näha võistlusel ümbritsetuna firmanimedest või hoiab ta käes spordiriista, kus on palgamaksja logo.

Kui 90-ndate alguses näeme fotodel veel kortsus dresse, siis aastakümne lõpus siledust ja prinki keha. Sportlane on kaotanud higi, saanud esteetilise välimuse. Temas on ühendatud füüsiline jõud, vaimne tasakaal ja ürgne seksuaalsus. (Song, 2003, 21)

Spordikangelane kannab endas mütoloogilisi tähendusi ehk konnotatsioone. Spordikangelase konstrueerib meediatekstis ajakirjanik, kujutab teda valikuliselt. Ta rõhutab kangelases teatud kindlaid jooni ja väldib mitesobivaid. Ajakirjanik loob sportlasest kangelase, kas elektroonilise meedia (raadio, televisioon) või trükiajakirjanduse abil.

Kangelase konstrueerimine on rahaline sümbioos sportlase ja meedia vahel. Meedia toodab spordikangelasi, et tagada endale võimalikult suur auditoorium ja edukas majandustegevus. Spordikangelane vajab meediat, et tagada endale tuntus ja võimalikult suur sissetulek.

Spordikangelase konstrueerimist meedias on Eestis uuritud vähe. Eestis puuduvad ka seni tõsised analüüsid sportlasest kui meediakangelasest. 2002.aasta aprillis tegi Tartus Eesti Spordimuuseumi konverentsil sellealase ettekande spordimuuseumi arendusdirektor Daimar Lell. Spordikangelase teemat on käsitlenud esseedes näiteks Valter Heuer, Paavo Kivine ja Vaapo Vaher. Eestile kõige lähemal on spordikangelase konstrueerimist meedias uurinud Jyväskylä ülikooli doktor ja ajakirjanik Kalle Virtapohja. Soolisest aspektist on spordikangelast käsitlenud Turu meediateadlane Irma Kaarina Halonen raamatus “Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille.” (1999)

Seoses bakalaureusetöö valmimisega tahan tänada juhendaja Barbi Pilvret.

1. Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

1.1. Meedia kui spordikangelase loomise vahend

Meedia on üks olulisemaid kommunikatsioonikanaleid. Spordikangelase loomine või sünd ei saa toimuda ilma kommunikatsioonita ehk suhtlusega. "Tänapäeval kuulub maa neile, kelle kontrolli all on kommunikatsioon," väidab Itaalia semiootik ja kirjanik Umberto Eco essees "Semioloogilise sissisõja suunas" (Eco, 1997, 189).

Kommunikatsiooni tähtis eripära on tema vältimatus: võimatu on mitte suhelda. Meediakangelane loob dialoogi lugejaga trükiajakirjanduses ajakirja või ajalehe teksti ja/või foto kaudu.

Samuti ei saa sport läbi ilma meediata. Meedia võim spordis on seotud rahaga. Meedia toob reklaami abil raha sporti. Meedia dikteerib raha abil spordivõistluste kestust, reeglite muutusi. Näiteks olümpiamängude ülekannete hinnad on läinud kosmilistesse kõrgustesse. 2000.aasta suveolümpiamängude teleõigused läksid maksma miljard 272 miljonit USA dollarit (Sommer, 2000, 14).

Spordikangelane konstrueeritakse kindlas kultuuriruumis. Ta ei saa luua suhet inimesega ilma meedia abita. Samuti ei teki meediakangelast ilma inimesega suhet loomata. Meediakangelane (spordikangelane) ei sünni ise.

Massikommunikatsioonis toimub informatsiooni **selekteerimine ehk valik**. Valik kannab endas meelelahutuslikku mõju. "Valiku põhimõte on otsida vaatamängu, sensatsiooni," ütleb prantsuse sotsioloog Pierre Bourdieu raamatus "Televisioonist" (Bourdieu, 1999, 15). Enamasti eelistabki ajakirjandus kangelaste konstrueerimisel persoone, kelle karakter kannab endas sensatsioonilisust ja skandaalsust.

Virtapohja leiab, et isegi kui spordireporter püüabki töötada tõepärase, sisuka ja mitmekülgse infovahendajana, tuleb tal siiski lähtuda turunõuetest. Nagu viimase aja tendentsid näitavad, tahab lugeja-vaataja-kuulaja spordis pigem meelelahutust, mitte niivõrd kuiva resultaati. Spordiajakirjanik ei suuda lõpuni sporti mõista, sest sportlane on mängus sees, ajakirjanik väljas (Kivine, 1990, 42).

"Ajakirjanduslik draama sünnib tüüpiliselt vastandite võitlusest, üldsus tahab näha hea-halva vahelist võitlust," kirjutab Virtapohja oma raamatus.

Virtapohja sõnul toimub meediatekstides spordikangelaste konstrueerimine rahvuslike tipphetkede võrdluste järgi. Raamatus rõhutatakse nii soomlaste värskemaid saavutusi, kui vanemate tegude kordamist. Ta toob näitena Lasse Vireni võitu 1972.aasta

suveolümpiamängudel Münchenis 10 000 meetri jooksus, kui 1936.aasta Berliini olümpiamängude soomlaste kolmikvõidu taassaavutamist (Virtapohja, 1998). Samamoodi võib võrrelda eestlaste suursaavutusi suusaspordis.

Virtapohja sõnul sõltub kangelaslikkus teo suurusest ja ulatusest. Eesti meistriks tulek murdmaasuusatamises on lokaalne, mis ei anna kangelasele lisaväärtust. Samas maailmameistri tiitel toob sportlasele kangelase sümboli ja kuulsuse.

Virtapohja leiab, et spordikangelase loojad ja sünnitajad tulevad tavaliselt elektroonilise meedia seast. Raadio- ja teletoimetajad toovad vaatajaile-kuulajaile reaajas kätte rahvuslikke kõrghetki (Virtapohja, 2000).

Meedia ja sport on omavahel sümbioosis (Virtapohja, 2000). Meedial on suur vajadus anda spordihuvilistele uudiseid ja programmi. Samas tahab spordiala meedia kaudu võita rahva hulgas soosingut (Virtapohja, 2000). Iseasi, kas alati ajakirjanik soovib spordiala propageerida.

Virtapohja toob oma raamatus kangelase ja meedia vahelise suhte loomisel välja kaks märksõna “võit” ja “taust” (Virtapohja, 1998, 40). Sportlane saavutab võidu. Ajakirjanik filtreerib võidu taga olevaid taustu. Selle järel tuuakse valmisprodukt aruandena avalikkuse ette. Valmisprodukt, kui tekst, sisaldab kontekstis ehk varjatud taustas märke, mida kasutatakse avalikkuses kõneldava objekti kujundi loomiseks. Mikko Lehtonen kirjutab oma raamatus “Märgimaailm”, et tähendus tekib mitme faktori koosmõjul: keel, arutelu, kontekst ehk taust ja lugeja lähenemisviis (Virtapohja, 1998). Kõige tähtsamaks loeb Lehtonen keelt, mille abil märgitakse maailma olemust, analüüsitakse reaalselt maailma ja toimub identiteedi tootmine (Virtapohja, 1998).

“Meedia ümbritseb meid kõikjal – kodus, tööl ja vaba aja veetmisel,” kirjutab Virtapohja (Virtapohja, 1998, 45). Michael R. Real nimetab kõigest ja kõigist läbitungivat meediat supermeediaks (Virtapohja, 1998). Supermeedial on võime teha spordivõistlus müütiliseks rituaaliks. Real toob välja neli müüdi kultuurilist funktsiooni:

1. Müüdid moodustavad kindla süsteemi ja skeemi.
2. Müüdid pakuvad rollimudeleid.
3. Müüdid toimivad konflikti vahendajatena.
4. Müüdid teevad ajaloo arusaadavaks.

Müüt. “Müüt on kommunikatsioonisüsteem, see tähendab sõnum, tähendusviis, vorm, kõnelemistüüp, mida annab edasi kõne. Müüti ei määratle mitte selle sõnumi vastuvõtja, vaid viis, kuidas see sõnum väljastatakse,” kirjutas Roland Barthes 1973.aastal oma esseede kogumikus “Mütoloogiad” (Barthes, 1973, cit. Strinati, 2001, 165).

Barthes'i järgi on müüt teise järgu semiootiline süsteem. Tähistusprotsessis osalemiseks sõltub müüt esimese järgu süsteemide nagu keele märkidest. Esimese järgu süsteemi märk – sõna

või foto muutub teise järgu süsteemis tähistajaks. Müüt kasutab tähenduste loomiseks keelt, hoolimata sellest, kas nad on kirjalikud või pildilised. Müüdile ja tekstianalüüsile on omane **metakeelne** (ehk seletav) funktsioon, mis tähendab koodile osutamist, koodi selgitamist.

Spordimütoloogia keskseks tegelaseks on spordikangelane, kelle kaudu ehitatakse rahvuslikku identiteeti. Legendide kaudu suurendatakse sportlase suurust (Virtapohja, 1998, 46). Müüt on bränd, millega tunneb ära teatud sportlase isiksuse ja suuruse. Ilma müütiliste rahvajuttudeta poleks Lurich ealeski tõusnud sellisele kohale eestlaste meeltes, kus ta praegu on. Puhtaks müüdi rahva seas kerkis ka lihtne kõrtsikakleja Tõnis Ervin (1863 – 1906). Ta oli küla jõukangelane, kelle “vägitegude” hulka kuulus näiteks 50 mehe läbipeksmine. Müütilisust lisas talle kindlasti traagiline surm 1905.aasta revolutsioonikeerises (Kristjanson, 1973, 158-160).

Mütoloogilisi brände omavad ka spordiklubid. Näiteks “Kalev” sai nime Eesti superheerose isa järgi. Leedu spordiühing “Žalgiris” sai nime Grünwaldi ehk Žalgirise lahingu järgi. Venemaa spordiühing “Spartak” on nimetatud mässulise gladiaatori järgi. Põhja-Ameerika profiliigade meeskondade nimed ongi tihti müütilised või ajaloolised. Näiteks Toronto “Raptors” ja Buffalo “Bills”.

Sangarimüütides on kangelasteks mehed ja nad on universaalsed. Joseph Campbell nimetab seda monomüütiliseks (Virtapohja, 1998).

Martin S. Day toob välja 12 omadust, mis kõlbavad paljudesse kangelasmüütidesse:

1. Jumalatest vanemad;
2. Vanemate ebatavaline suguvõu ja eriline sünd;
3. Isa põlgab lapse ära ja üritab teda tappa;
4. Loomad või kasuvanemad kasvatavad lapse üles;
5. Sangar hakkab kangelastegusid tegema pika aja vältel;
6. Kangelane päästab kalli neitsi või tähtsa aarde;
7. Käib ära surnute riigis;
8. Oskus valitseda;
9. Isa tunnustus või valitsejakepi saamine;
10. Kangelane ilmutab vahel oma tarmukust;
11. Ebatavaline surm;
12. Kangelane pole surnud, vaid sügavas unes (Virtapohja, 1998).

Tänapäeva spordikangelane pole küll sündinud jumalatest, kuid kangelastraagikat leidub küllaga. Kangelane on tulnud lastekodust (Erika Salumäe), lõhki läinud perekondadest (Erki Nool, maailmas Dennis Rodman), või on olnud lapsepõlves halva tervisega (Eesti 1500 meetri jooksu rekordiomanik Mart Vilt, 1960.aasta Rooma suveolümpiamängude naiste 100 meetri jooksu võitja Wilma Rudolph).

Mitmete spordikangelaste elutee on jäänud lühikeseks. Mitmed talendid on hukkunud võistlustules – vormelisõitjad Ayrton Senna, Jim Clarke ja Gilles Villeneuve, Soome noor rallitäht Henri Toivonen. Saatuslikuks on saanud autoõnnetus – Radivoje Korač, Dražen Petrovič, Belgia 1976.aasta kahekordne olümpiahõbe keskmaajooksudes Ivo van Damme. Hauda on kangelasi viinud kehv tervis – korvpallur Aleksandr Belov, iluuisutaja Sergei Grinkov. Noorelt suremine lisab kangelasele märtrioreooli.

Eesti Spordiajakirjanike Liidu esimehe Sven Sommeri väitel leidub tippsportlasi, kes on üllatunud, et nende meediaväärtus ei sõltu esmajoonest sportlikust taustast. “Inimlik huvitavus peitubki enamasti kusagil mujal: sportlase eluloos või perekondlikus taustas,” ütleb Sommer (Sommer, 2000, 14). Paavo Kivise sõnul kuulub spordikangelane ühiskonnale, samastub temaga. Sportlase võit kinnitab ja ülendab ühiskonda (Kivine, 1990, 18).

Tippsportlastes pole alati piisavalt värvi ja dramaatilisust. Sommeri väitel vajavad tähed enda loo kõrvale vähemtähtsamate sportlaste draamasid, et tuleks eluline meediasündmus (Sommer, 2000, 14).

Televisioon on muutunud tänapäeval põhiliseks kangelasmüüdi loojaks. Roger Silverstone'i järgi põhineb müüdiloomine televisioonis kolmel tasandil. Esiteks televisioon jutustab müütilistest juhtumistest (Kreeka eeposed), nagu kroonimistest, matustest ja suurtest spordivõistlustest. Teiseks väljendab televisioon ennast narratiivselt, see tähendab jutustab lugusid. Kolmandaks eraldab televisioon reaalmaailma muinasmaailmast (Virtapohja, 1998).

Virtapohja väidab, et TV-vaatajale pakutakse tipptasemel näitemängu, kus maailmameister toob auringil olles vaatajates esile vaimustusetormi (Virtapohja, 1998, 51). Sellist näitemängu võib kõige tihedamini näha jalgpallis, vormel-ühes ja suusaspordis. Näiteks tõeline poptäht oli suusahüpete kahekordne 1992.aasta olümpiavõitja soomlasest 16-aastane imelaps Toni Nieminen, kelle žestide peale kiljusid noored tütarlapsed, justkui oleks ta osa poistebändist.

1.2. Spordikangelane

“Kõrvalvaataja hindab sooritust hingepeetuses, sportlase vääratusele reageerivad miljardid üheaegse võpatusega, planeet ohkab, miski ei tundu võistluse käigus tähtsam olevat tulemusest, millest järeldeb peaaegu kõik. Edu kristallkuuli väel võidetakse kuningriik ja printsess, kerjusest saab kuningas, süttib täht, mille sära ületab paljukordselt tema tegeliku suuruse, muudab aine vormi, hall materia lahvatub valguseks,” paneb spordifilosoof Paavo Kivine spordikangelase sünni metamorfoosi (Kivine, 1990, 5).

Ajakirjaniku roll sportlase edus (eriti materiaalses osas) suur. Ilma ajakirjanduse tähelepanuta võib saada maailmameistriks või olümpiavõitjaks, kuid kui persoonil puudub sporditähele vajalik atraktiivsus, siis võib ta kergesti jääda avalikkuse tähelepanu fookusest välja. Kaua aega sporditoimetajana töötanud Virtapohja meelest on paradoksaalne, et selline faktikuiiv ajakirjandusnišš, nagu on spordiajakirjandus, sisaldab endas nii palju dramaatilisust. (Virtapohja, 1998) “Spordimehe võidetud aul ei tohi niisiis lasta “raisku minna”, sellist luksust ei või endale lubada ükski ühiskond,” märgib Paavo Kivine. Tema sõnul on mõiste *kangelase au* äärmiselt haruldaseks muutunud. Kangelaslikkus on isikult ära langenud. Nad peavad end ohverdama ühiskonna tarvis (Kivine, 1990, 23).

Virtapohja loeb Soomes sportlase, kui meediakangelase olemasolu alguseks 1912.aastat, kui Hannes Kolehmainen tuli Stockholmi olümpiamängudel pikamaajooksudes olümpiavõitjaks. Eestis võib sportlase, kui meediakangelase tekke alguseks lugeda isegi 19.sajandi lõppu, kui esile kerkis eestlaste seas müütilise kuulsusega raskejõustiklane Georg Lurich.

Spordikangelast väljendavad ajakirjanduses kasutatavad märgid ja sümbolid. Virtapohja toob 2000.aasta mais Jyväskyläs toimunud kangelase teemalisel konverentsil ettekandes “Urheilusankareita ja sankaritoimittajia – Hiljenyminen Hannes Kolehmainen ja Martti Jukolan perinnön äärellä,” välja Hannes Kolehmaineni kolmekordse olümpiavõidu 1912.aasta Stockholmi olümpiamängudel, kui neitsist Soome põgenemist Vene karu haardest. Kangelased omavad tihti endas poliitilist konteksti (Virtapohja, 2000).

Virtapohja toob samas artiklis välja tõdemuse, et kangelaseks ei sünnita, kangelaseks võib saada vaid mehetegusid tehes. Kangelane on enamasti mees. Näiteks Eestis annab tõelisi naisspordikangelasi üles lugeda ühe käe sõrmedel: Erika Salumäe, Kristina Šmigun, Kaija Parve ja ongi enam-vähem kõik.

Naise spordikangelaseks tõusmiseks peab eeldama, et kas tal on üleloomulikke saavutusi või seksapiili. Spordiajakirjanduses kipub naise roll ikka ja jälle seisnema kaunis olemises.

“Sport on rahvuslikkuse näitamise asi,” kirjutab Virtapohja ettekandes: “Ja oma rahvustunne esitab sportlasi, kui potentsiaalseid kangelasi” (Virtapohja, 2000).

Tema sõnul toimub kangelase konstrueerimine järgmiselt. Kangelase sünd ja sünnitamine on seletatav viiest vaatenurgast. Nende viie vaatenurga kaudu saab suurendada spordireporterit rolli kangelase sündimisel. Kaks esimest on lisanõudmised toimetajale, kolmas on vastupanemisnõue ajahambale ja kaks viimast reguleerivad sportlast (Virtapohja, 2000).

Viis Virtapohja spordikangelase loomise nõuet on järgmised:

1. Spordireporterit oma sporditaust;
2. Toimetaja mitmekülgsus;
3. Ajaline kontekst sportlase tegutsemise ajal;
4. Sportlase karismaatilisus;
5. Kangelaslik sooritus (Virtapohja, 2000).

Esmatähtis on reporterit enese sporditaust. Virtapohja leiab, et inimestel oleks hea teada, millisel tasemel ajakirjanik, kes loob kangelasi, on seda ala ise harrastanud. Tema arvates samas ei pruugi tulla olümpiavõitjast head spordireporterit. Kuid ajakirjanik võiks kogeda seda, mis on edu saladus, mis on võidujoovastus või milline on kaotuse mõru maik. Ning kuidas sportlane kontsentreerub üritusele, et võita (Virtapohja, 2000). Eesti spordireporterite seas on olnud silmapaistvad sportlased korvpalli maailma- ja Euroopa meister Heino Enden (oli aasta Eesti Päevalehe sporditoimetuse juht), kunagine telekommentaator Even Tudeberg (NSV Liidu laskesuusatamiskoondise liige), praegune Sporditähe väljaandja Donatas Narmont (Eesti meister murdmaajooksus), telekommentaatorid Tõnu Tammaru (võrkpallur), Are Eller (aerutaja), Lembitu Kuuse (orienteeruja) ja Ivar Jurtšenko (Eesti meister jalgrattaspordis).

Teine Virtapohja nõue “sünnitavale” ajakirjanikule on mitmekülgsus. Ta toob näitena Martti Jukola kaasahaarava reportaaži 1936.aastal Berliinis toimunud olümpiamängudelt, kus 10 000 meetri jooksus heitles Soome kolmik Salminen, Askola ja Iso-Hollo väikese jaapanlase Murakosoga. Spordireporterid loevad ise kõige paremaks meisterlikkuse saavutamise kohaks raadiot, kuna seal puudub pilt, ning seal tuleb kogu võistluse melu edasi anda verbaalselt sügavate kujunditega. Ajakirjaniku keel konstrueerib kangelase, lükates tegeliku tulemuse tagaplaanile.

Kolmas Virtapohja juhis on aja vaim. Millal sportlane saab suureks? Näiteks Erika Salumäe olümpiakuldadele annab kaalu poliitiline situatsioon. Esimene kuld 1988.aasta sügisel Sõulis tuli “laulva revolutsiooni” esimestel tipphetkedel. Eestlased tahtsid vabaks saada. Teine kuld tuli 1992.aastal Barcelonas kohe peale taasiseseisvumist, kui oldi juba vabad. Sama kehtib Eesti võidu puhul 27.märtsil 2002 Venemaa jalgpallimeeskonna üle. Poliitiline kaal oli ka omaaegsetel Kalevi – AKSK vahelistel korvpallimatšidel. Alistatu peab võitma alistajat (okupeeritu võitis okupeerijat). Rahvusvahelises mastaabis omandas suure poliitilise kõlaväljendi

1998.aasta jalgpalli MM-i mäng Iraani ja USA vahel. “Kurjuse telg” versus “Maailma korraldaja”.

Neljas oluline punkt kangelase sünniks on sportlase karismaatilisus. “Igast heast sportlasest ei tule rahvuskangelast,” kirjutab Kalle Virtapohja oma Jyväskylä ettekandes (Virtapohja, 2000). Selleks on vaja midagi enamat – karismaatilisust, kõitvust. Sportlases peab olema midagi, mis paneb temast kõnelema. Selleks on vaja Erki Noole seksuaalset ürgmehelikkust, Mart Poomi vooruslikkust ja võitlejahinge, Andrus Veerpalu sümpaatset tagasihoidlikkust, Kristina Šmiguni looduslapselikku ettevaatamatut siirust, Martin Mürsepa ja Aivar Kuusmaa skandaalsust. Ilmetud tegelased kangelaseks ei saa. Virtapohja sõnul on karismaatilisust raske määratleda, kuid sellega on kerge samastuda. Virtapohja toob karismaatilise sportlase-kangelase juures välja neli “m”-i (soome keeles *mainetta*, *mammonaa*, *menestystä*, *mediaa*) – imago, raha, menu ja keskpunktis olemine. “Kas karismaatilisus on tõesti sportlase sisemine omadus või käitub ta raha saamiseks silmakirjalikult?”, küsib ta (Virtapohja, 1998).

Alles viies punkt on meedias kangelaslik spordisooritus. Virtapohja leiab, et meedia annab avalikkuse tarvis meisterlikule tulemusele õige lihvi. Spordireporterite emotsionaalne kaasaelamine eneseületamisele tagab kangelaskujundi loomise. Ilma meediata oleks olnud 1968.aastal Mexicos Bob Beamoni kaugushüpperekord 8.90 lihtsalt number. Meedia kujundid “ületamatu”, “enneolematu”, “ennastületav”, “uskumatu” ja “fantastiline” tagavad teo tegeliku kangelaslikkuse.

Virtapohja sõnul omandavad rahvuskangelased kultusliku maine, kellelt oodatakse ausat mängu ja kasvatuslikku eeskuju. Neid ülendatakse inimestest pooljumalateks, mütoloogilisteks kangelasteks (Virtapohja, 1998, 44-45).

Samas on sportlane riigi jaoks kõigest vahend. Demokraatlikul riigil (USA, Suurbritannia) on ta rahategemise vahend, totalitaarsel riigil (Korea RDV, Kuuba) poliitikategemise vahend. Sportlase edukas tulemus annab totalitaarsele režiimile võimaluse ennast kaunistada. “Sest režiim saab hiilgavalt aru, et nimelt *võitja-au ja võistluse ürgne kütkestavus kanduvad märkamatuult üle, katavad ära, kaunistavad ja lõpuks õigustavad režiimi* – ja muud tal spordilt vaja polegi,” ütleb Paavo Kivine raamatus “Patroklose memoriaal” (Kivine, 1990, 21-24).

Kivise sõnul määrab režiimi eesmärk ära tema tegutsemise. Totalitaarse riigi sportlased lähevad nagu sõdurid vaenlase vastu võitlusse, kus küll ei tapeta päriselt, kuid võidu-kaotuse tähendus on täpselt sama. Ta toob näitena 1972.aastal toimunud Müncheni olümpiamängud, kus kulla võitnud Korea RDV laskur Ho Jun Li teatas, et Suur Juht (Kim Ir Sen) saatnud ta olümpiale juhisega: “Tulistada nagu vaenlase pihta!” “Totalitaarse riigi spordiar mee ei lähe iial

“osa võtma”, veel vähem kaotama ainulubatud on üks tulemus – võit. Mis ongi kogu au, “konstateerib Kivine (Kivine, 1990, 25).

Kangelase kujundamine. Kalle Virtapohja määrab kangelase karkassi nelja põhialuse kaudu:

1. Kangelane tekib sangarlike tegusid tehes;
2. Kangelane esindab head;
3. Kangelasel on kangelasomadused ja –seisund;
4. Kangelasest räägitakse (Virtapohja, 1998, 48).

Pidev meedia areng sünnitab uusi mõisteid, kuid osad igivanad müüdid ja skeemid säilivad: hea on halva vastu. “Hea võidab ning maailm on jällegi kaose käest päästetud,” kirjutab Virtapohja (Virtapohja, 1998, 48-49).

Meediakangelased sünnivad kindlas protsessis. Esiteks tehakse valik sportlaste seas, kellel on rahvuskangelase potentsiaali. Selle järel oodatakse sellelt sportlaselt võistlustelt kangelaslikke tegusid, et ta täidaks rahva ja meedia ootused. Eriti dramaatiline ja oodatud on üllatusvõit või –medal tiitlivõistlusel. Üllatus näitab seda, et sportlane on end tõestanud enne, kui teda on hakatud meedias aktsepteerima. Kangelase sündimisele aitavad kaasa kodumaised meediavahendid, mis näitavad sportlase rõõmu, kurbust, viha ja muid erutusilminguid (Virtapohja, 1998).

Paavo Kivine jaotab spordiisiksused kaheks. Ühel pool *heledad, harmoonilised* isiksused, kes oma liikumises tõmbuvad hea, õige ja ihaldusväärse poole. Teisel pool on *tumedad, traagilised* kangelased, pigem millestki tõukuvad (Kivine, 1990, 36).

Rituaalid. Draama sünnib rituaalide toimimisel. “Rituaal” on tulnud ladinakeelsest sõnast *ritualis*, mis tähendab “tavandikohane”. Rituaal on kindlate kombetalituste kogum, (EE, kd.8, 1995, 164). Draama selgitab ja jäljendab maailma (Virtapohja, 1998, 53). Rituaalide kaudu sünnib identiteet, mis jaguneb individuaalseks ja kollektiivseks identsuseks. Näiteks individuaalne identiteet on inimese ees- ja perekonnanimi, mille järgi seda inimest teadvustatakse. Kollektiivne identsus on kas lokaalne (Kilingi-Nõmme elanikud) või üldisem (valge rass või eesti rahvus).

Spordis kujundatakse rituaalide kaudu identsust. Kollektiivselt kanname Eesti jalgpallikoondise mängu ajal siniseid spordisärke. Individuaalselt on sportlasele omane näiteks soeng (väline identiteet) või hingeline rahvustunne (sisemine identiteet).

Ajakirjandus kasutab kangelase loomisel kultuurilisi ja tekstilisi ilminguid. Meedia kasutab sangari loomisel rituaali, draama, müüdi ja identsuse tähendust. Nende tähenduste rakendamine on tehniliste arengute tõttu pidevalt muutunud. Oma osa on ka ilmselt ühiskondlikel muutustel. Näiteks Euroopa Liidu olemasolu muudab ka identsuse mõistet. Meedia

osakaal rituaalide ja identsuse kujundamisel on üha enam kasvanud. Michael R. Real kasutab meedia mõiste edasiarendust “supermeedia” (Virtapohja, 1998). Meedia on tunginud kõikjale.

Real iseloomustab supermeediat nelja teesiga:

1. Supermeedia tungib kultuuriruumi ja mõjutab seda.
2. Supermeedia mõjutab inimeste kogemust.
3. Supermeedia eraldab ühiskonna võimust.
4. Supermeedia toob rituaalide kaudu inimeste vahelise tunde.

Spordirituaalid põhinevad usulistel alustel. Virtapohja sõnul on spordis rituaalsed toimingud näiteks autasustamistseremoonia, võitja auringid, meediatrikid, dopinguproovi andmine (Virtapohja, 1998, 55).

Martin S. Day toob kuus rituaali eesmärki:

1. Rituaal juhib indiviidi ja rühma tundeid.
2. Rituaal vähendab ebakindlust ja segaseid tundeid.
3. Rituaal annab infot ja juhib.
4. Rituaal loob ühise asja ajamise tunde.
5. Rituaalid loovad süsteemi.
6. Rituaal võib tugevdada ühistunnet ja isiklikku moraali ning enesetunnet.

Virtapohja loeb kangelase tegemise protsessis tähtsaks rahvusliku identiteedi ja tähtsuse olemasolu. Rahvuslik identiteet realiseerub rahvuslike sümbolite kaudu, nagu rahvuslaulud, lipud ja vapid (Virtapohja, 1998, 41). Kergejõustikus ja murdmaasuusatamises on saanud tavaks poseerida riigi- või rahvuslippudega. Kangelase tekkele annab nüanssi rahvushümni kuulamine. Siin on tähtis, kas võitja nutab, laulab kaasa, millised on ta poosid. Hümnit kuulamisel võib saada ka antikangelase kuulsuse. Tuntuim näide spordivallast on 1968. aasta ja 1972. aasta olümpiamängudel toimunud USA mustanahaliste medalivõitjate protestiaktisioonid autasustamispedestaalil. Tausta andis aastatel 1968-1972 radikaalse “Musta Pantri” liikumise tippaeg.

Rituaalid spordis on alade kaupa erinevad. Eriti suurt osa etendab rituaal jalgpallis. Siin eristuvad pealtvaataja ja sportlase sooritatud rituaalid. Pealtvaataja riietub lemmikmeeskonna esindusvärvidesse (Eesti puhul – sinine särk, mustad püksid, valged kedrid ehk mängusokid). Paljud teevad näomaalinguid. Atribuutikasse kuuluvad mitmesugused löökriistad (šamanism), hüüdlused, loosungid ja võitluslaulud.

Jalgpallur, kes on rohkem piiritletud kindlate funktsioonidega, kasutab rituaale enne mängu, mängupauside ajal ja peale mängu. Enne mängu on staadionile ravis sissemarsimine (näiteks Brasiilia koondislased hoiavad üksteisel kätest kinni), hümnit kuulamine, tervitatakse

mängu kohtunikke, kaptenid vahetavad vimpleid. Siia juurde kuulub ka kohtuniku ülesanne enne mängu kulli ja kirja visata. Seda rakendatakse ka kriketis (kes esimesena ründab, kes kaitseb).

Värava löömisel väljendavad mängijad igaüks rõõmu eri viisil. Kes moodustab külakuhja, kes jookseb särk üle pea (näiteks itaallane Fabrizio Ravanelli), kes etendab pissivat koera (nigeerlane Jay Jay Okocha). Peale mängu toimub vastasmängijate kätlemine ja särkide (mõnikord ka pükste) vahetus.

Kangelane võib olla kollektiiv. Näiteks 1980.aasta Lake Placidi taliolümpiamängudel jäähokis kuldmedali võitnud USA koondis. Jaapanis pole ruumi jalgpallurite jaoks, kes üritavad soolorolli etendada. Tihti lõikavad sealsed mängijad juuksed lühikeseks või ajavad pea paljaks, et näha välja kui ühtne kommando (Horne, 1996).

Meediakangelaseks võid saada ka mängusiseste situatsioonidega. Näiteks teed audist palli sisseviskamisel salto (Eesti koondislane Risto Kallaste), lööd käega värava (argentiinlase Diego Maradona “jumala käsi”) või oled jõhker (inglased Stuart Pearce, Vinnie Jones ja sakslane Harald Schumacher).

Rituaalid võivad olla kirjas reeglite sees. Kõige tuntumad etendamiskohad on olümpiamängude ava- ja lõputseremooniad. Wimbledonis tenniseturniiril tuleb mängijail kas kummarduda (mehed) või teha kniksu (naised) kuningliku looži suunas. Seda sõltumata sellest, kas mõni kuninglik perekonnaliige on kohal või mitte.

Spordikangelaste kaudu toimub oma rahvuse või riigi identiteedi loomine, seda ajaloolistes protsessides müütide, sümbolite ja tähenduskonstruktsioonide kaudu (Virtapohja, 1998).

1.3. Spordikangelane ja foto

Peeter Linnap kirjutab: “Unustagem hetkeks foto kui kunsti probleem ja märgakem, et kõigis (liit)valdkondades määrab fotograafia tegevusloogika suuresti ära antud praktika enese funktsioneerimisviis,” (Linnap, 2002). Ta toob näite arhitektuurist, kui selle valdkonna

problemaatika jääb mõistetamatuks, siis pole võimalik tabada ka arhitektuurifotograafia olemust. Sama käib ka spordi kohta. Miks sportlane on dressis? Milleks ta mängib jalgpalli reeglitega ettenähtud väljakul? Kui sellised küsimused tekivad, siis on ka raske mõista spordifotode olemust. Spordifotograafi ülesanne on pildistada sporti ja sportlast selle emotsionaalsel tasandil. Spordi raamest väljub foto siis, kui pildistad koera staadioni lähedal ja taustal on näha jooksvaid sportlasi.

Spordiajakirjanduses on kõige levinum sündmusfoto. Selles fotoliigis on spordifotole väga oluline dünaamilisuse kriteerium. Spordivõistluses peab fotograaf tabama hetkemomenti – sündmus peab toimuma siin ja praegu. Isegi sajandiksekundiline hiline mine toob kaasa ebaõnnestumise. Foto valitakse tihti liikuvuse pärast, mis hästi seletaks toimunut, (Halonen, 1999, 253).

Tähtsat rolli mängib kroonikafoto, eriti tänapäeval. Sportlane autasustamisel, triumfeerimas. Siia võiks kuuluda seltskonnafotod “Kroonikast” ja “Eesti Ekspressist”, kus sportlane on grupifotol. Kangelane võib olla teatud poosides, kuid neis ei pruugi alati olla lavastuslikku momenti. Fotograaf või ajakirjanik pole andnud täpseid juhiseid, kuidas spordikangelane peab olema ja käituma. “Lõpuks – võistlusel sportlane *esitab* ennast, muul ajal ta teeb ennast,” (Kivine, 1986, 69).

Lavastuslik ehk loominguline foto. Eesti spordiajaloos on lavastusfoto juba kauaaegne nähtus. Esimesed lavastuslikud spordifotod ilmusid 19. ja 20. sajandi vahetusel. Lavastuslikel spordifotodel võis kohata selliseid spordikangelasi, nagu raskejõustiklased Georg Lurich, Aleksander Aberg ning vennad Benno ja Georg Hackenschmidt. Oluliseks peeti antiikkunsti elementide kasutamist – alasti atleetliku keha eksponeerimine, mitmesugused maadluspoosid ja antiikkangelaste-jumaluste imiteerimine (näiteks Georg Lurich Heraklesena). Profimaadlejatest alguse saanud lavastusfoto on jätkunud atleetvõimlemises. Nimelt on musklite demonstreerimisel tähtis osa – see on sportlase töötulemus. Foto juurde kuuluvad sportlase strateegilised mõõdud (näiteks musklite ja vöökohta ümbermõõt). Paralleele võib tõmmata modellikataloogide ja “Playboyga”. Eestis on musklilist kehailu näidanud atleetvõimlemise maailmameister Inna Uit.

Spordiajakirjandus püüab maskuliinsuse kaudu estetiseerida dünaamilisust ja draamaatilisust, (Halonen, 1999, 249). Spordifoto on kõige selgem spordi maskuliinsuse väljendaja. Spordis on peetud meessugupoolt atraktiivsemaks kui naist. Mehe käes on spordiajakirjanduse monopol. Mees on spordis võitja, naine kaotaja. Paavo Kivine on kirjutanud, et sport on absoluutselt võidu-monopoolne, nii et meil õigupoolest puudub kaotuse-kultuur, (Kivine, 1986, 70). Ühiskond omastab võidu, kaotus jääb tervenisti sportlasele.

Irma Kaarina Halonen kirjutab oma raamatus “Matka journalismin sukupuolittumisen strategisile alueille” järgmist: “Traditsiooniline sport on androtsentriline institutsioon, kus mehed on iseloomult poisikesed. Mehed domineerivad tipp- ja võistlusspordis, treeningus, uurimises ja teaduses. Mehed kontrollivad olukorda,” (Halonen, 1999, 250). Ta toob oma raamatus näite 1998.aasta 3.veebruari Helsingin Sanomat numbrist, kus spordikülgedel polnud ühtegi naist. “Pole raske arvata, kellele on spordiajakirjandus suunatud,” leiab Halonen, (Halonen, 1999, 251). Halonen viitab Pirinenile, kes ütleb: “Sport kinnitab mõlema sugupoole vaatenurkade eraldatust kinnistesse sfääridesse, kus diskursus ja tegelikkus konstrueerib ruumilisust, sugupooli ja sugupoolte vahelisi suhteid,” (Halonen, 1999, 250). Spordis on oluline isa-poja vaheline patriarhaalne suhe, kus poeg võidab karikaid ja isa särab kõrval.

Spordiajakirjanduse diskursus väljendab selgelt spordi mehelikku tundemaailma. “Sport on meeste semiootika, kus on võimudiskursus,” nendib Halonen (Halonen, 1999, 251). Spordi ja ka poliitika võimudiskursust on demonstreerinud saksa naisrežissöör Leni Riefenstahl 1930ndatel “Tahte triumfis” ja “Olümpiamängudes.” Tema filmide puhul tuleb kõne alla ka antiikkultuuri idealiseerimine – harmooniline alasti keha.

Tänapäeva spordifotos omab naine eelkõige seksisümboli staatust ja kujundit. Eesti “Kroonika” esikaanelt vaatavad vastu erootilises pesus noor ujumismeister Jana Kolukanova ning kunagised kergejõustikutähed Riina Suhotskaja ja Virge Naeris.

1.4. Teksti teooria

Teksti mõiste tuleb ladina keelsest sõnast *textum*, mis tähendab eesti keeles “kangast; seost.” Tekst on teatavas märgisüsteemis ehk keeles kodeeritud ning kindla alguse ja lõpuga sõnum (informatsioon). Igasugune informatsioon esineb ja säilib (püsib mälus) põhimõtteliselt teksti kujul. Selles mõttes on *tekst* sama, mis Ferdinand de Saussure’i keeleteoorias *kõne*. Tavaliselt mõistetakse tekstina kirjas fikseeritud ning konkreetse sisu ja piiridega kõnet, mis vastandub ikonoloogilises või mõnes muus mittekeelises märgisüsteemis kodeeritud infole (näiteks mõne trükise tekst ja illustratsioonid) (EE, kd.9, 1996, 359).

Semiootilise mõttelaadi üks rajajaid Šveitsi keeleteadlane Saussure töötas välja strukturaallingvistika. Saussure eristas keele uurimisel kaks objekti – *langue* ehk keelest ja *parole* ehk kõnest.

Langue tähendab keelt kui erinevate märkide sisemiselt seotud komplekti, mida valitseb reeglisüsteem. Viimane valitseb keelt kui struktuuri. Saussure’i sõnul on *langue* keele süsteem ehk struktuur (sõnavara, süntaks, reeglid, tavad ja tähendused). See sätestab kõik spetsiifilised keeled ning teeb võimalikuks nende kasutamise. Kõneleja peab seda iseenesest mõistetavana võtma. *Langue* lubab inimestel moodustada kõnet ja kirja, sealhulgas sõnu ja väljendeid, mis võivad olla täiesti uued (Strinati, 2001, 135-136).

Parole on määratletud *langue*’i poolt. *Parole* on rääkimiseks ja kirjutamiseks vajalike lingvistiliste üksuste summa. Kirjutamist ja rääkimist ei saa uurida algosakesteks lahutatud ajalooliste üksikobjektidena (Strinati, 2001, 136).

Tekstianalüüsis tuleb kasutada mitmesuguseid elemente. Teksti kaudu loodud kangelase uurimisel tuleb kasutada mitmesuguseid tähendusi uurivaid mõisteid.

Märk. Uurimine hõlmab märgi eri variante ja seda, kuidas märgid vahendavad tähendust. Märkid on inimeste loodud ning neid võib mõista nende kasutamise põhjal. Charles S. Peirce toob välja märgi funktsiooni: “Märk osutab kellelegi midagi mingis suhtes või omaduses.” Tekstis on märkideks sõnad. Alfred Korzybski on rõhutanud, et sõnad (märgid) on tegelikkuse kaardid. Nad ei ole territoorium, vaid ainult selle kujutis.

Itaalia semiootik ja kirjanik Umberto Eco peab märgi funktsioonideks järgmisi faktoreid:

1. Märk viitab endast väljaspool olevale objektile;
2. Märk puudutab vastuvõtja meeli;
3. Vastuvõtja tõlgendab märki.

Ferdinand de Saussure käsitles märki järgnevalt. Märk koosneb Saussure’i järgi **tähistajast** (inglise *signifier*) ja **tähistatavast** (inglise *signified*). Tähistaja on märgi väline vorm. Tähistatav on see, millele tähistaja viitab. Saussure’i arvates saab iga lingvistilist märki, näiteks

sõna või fraasi, lahutada nendeks kaheks elemendiks, millest see koosneb, ehkki see on võimalik üksnes analüütiliselt, mitte empiirilisel (Strinati, 2001, 136). Märgiga võivad kaasneda **arbitaarsed** ehk suvalised elemendid ehk sümbolid.

Ikooniline märk ehk ikoon. Peirce'i sõnul meenutab see mingil moel objekti: see näib, kuuldu, lõhnab, tundub kompimisel või maitseb samamoodi nagu objekt. Ikoon sarnaneb objektiga. Kõige selgemad ikoonid on piltmärgid: foto on ikoon, samuti mehe ja naise kujutised WC uksele (Palmaru, 2003, 63). Ikoon on leppeliselt üheselt mõistetav. Ikoonilt oodatakse kindlaid aistinguid. Näiteks kui oleme mehed, siis me keeldume minemast naise kujutisega tualeti uksest sisse, kuna me teame, et sinna võivad kindlaks määratud kommete kohaselt siseneda ainult vastassoost isikud.

Indeks on otsene kood. Indeksil on otsene ja põhjuslik side objektiga. Suits on tule ning köha külmetuse indeks.

Sümbol pole seotud objektiga. Sümboli teke tugineb taval, kokkuleppel või seadusel. Sümbol on tava järgi jõulu- ehk näärisokk, maagiline võlumissõna “abrakadabra”. Kokkuleppe järgi on sümboliks rahvuslind või -taim. Seaduse järgi on sümboliks riigivapp, riigihümn ja riigilipp.

Kood koosneb märkidest ja tavadest. Kood on kultuuri või subkultuuri liikmete ühine märgisüsteem. See on märkide süsteemi korrastamise viis. Kood koosneb märkidest ja tavadest. Otsesed koodid on indeksid.

Esitatava koodi puhul on tegu **teksti** ehk iseseisva sõnumi loomisega. Tekst esitab midagi endast ja kodeerijatest erinevat ning koosneb kaht liiki märkidest: ikoonidest ja sümbolidest.

Denotatsioon tähendab märgi üldiselt heakskiidetud ja seeläbi selget tähendust.

Konnotatsioon on märgi teisene, laiendatud tähendus. Tähendus muutub subjektiivsemaks, kuna siin kohtab lugeja tundeid, meeleolu ja kultuuriväärtusi.

Eesti semiootik Kaie Kotov sõnastab artiklis “Intersemiootilised mehhanismid sõnas-ja-pildis,” (Kotov, 2000, 173) lugeja ajalehe lehekülje kogemise erinevaid tasandeid. Esimene tasand on üldine visuaalne mulje, mis iga päev on erinev, kuid põhineb siiski teatavale invariantsele mudelile. Invariantseks mudeliks nimetatakse lehekülje põhistruktuuri ja püsiosi, mis moodustavad lehekülje kõige sügavama tasandi.

Peale esmast visuaalset muljet järgneb niiöelda skaneerimise tasand – lugeja vaatab lähemalt pilte, loeb pealkirju ja võtab “tekstiproove”. Sellele järgnevad või ei järgne teksti lähem lugemine ning sellega seotud kognitiivsed protsessid. Viimasele tasandile jõudmiseks peab eelmised tasandid edukalt realiseerima. Kõige sügavam – lehekülje põhistruktuuri tasand – jääb seejuures sageli varjatuks, samas on ta aga keske tähtsusega visuaalse ruumi esialgsel organiseerumisel (Kotov, 2000, 173).

Tekib pildi ja sõna vahekord. Seda kirjeldab Kotov Abraham Moles'i poolt esitatud sõna, legendi ja pildi suhete triaadilise võrgustiku kaudu. Tekib märk, mida kutsutakse embleemiks. Kaie Kotov viitab Moles'i esseele "L'image et le texte", kus viimane ütleb: "Legend, kommenteerib pilti, mis iseenesest pole õigesti mõistetav pilt või kujutis, kommenteerib teksti ning osal juhtudel kommenteerib pilt ka oma legendi," (Kotov, 2000, 175).

1.5. Foto teooria

Foto on välja kasvanud maalist. Maal oli kuni XV sajandini üheselt realistlikku maailma jäljendav. Siis toimus lõhenemine. Prantsusmaa filmiesseisti ja –kriitiku André Bazini arvates on üks pool puhtalt esteetiline. See väljendab vaimseid väärtusi, kus vormi sümbolism ülendab portreeteritavat. Teine on psühholoogiline soov asendada maailm selle teisikuga. Maalikunst üritab asjatult meile illusiooni jätta. Kino ja foto on Bazini meelest avastused, mis rahuldavad realismisoovi lõplikult, kogu tema olemuses (Bazin, 1997).

Bazin väitis, et fotograafia originaalsus seisneb tema põhimõttelises objektiivsuses. Inimsilma asendavat läätsede kogumikku nimetatakse ju objektiiviks. Kui kunstis aimame või tunnetame kunstniku kohalolu, siis fotos pole fotograafi osa nii nähtav. “Fotograafi isiksus astub mängu vaid valiku, suuna, sõnumi kaudu,” kirjutas 1945.aastal Bazin oma essee “Ontologie de l’image photographique” (Bazin, 1997).

Bazin’le vastandub USA semiootik Susan Sontag. Tema sõnul suudavad fotod tõelust anastada, kuna foto on ennekõike mitte ainult kujutis (nii nagu maal on kujutis) vaid tegelikkuse tõlgendus. Foto on ühtlasi jälg, midagi otse tegelikkusest šabloonitud nagu jalajälg või surimask. Sontag võrdleb niinimetatud reaalsuse kujutamises fotot maaliga: “Samas kui maal, isegi kui see täidab fotograafilisi sarnasusnorme, pole kunagi enam tõlgenduse naudingust, siis foto ei ole kunagi vähemat kiirguse jäädvustamisest (objektidelt peegelduvad valguslained) – olles materiaalne jälg oma ainesest nii, nagu ükski maal ei saa olla,” (Sontag, 2002, 109).

Peeter Tooming liigitas 1983.aastal fotod kuude alajaotusesse:

1. Kroonikafoto (põhiliselt ajalehtedes) – foto, mis jäädvustab igapäevast elu, inimesi ja nende toiminguid, protokollib ajalugu visuaalsete kujunditega, mille esmaseks ülesandeks on informatsioon (kas uus või kulunud, on juba teine küsimus).

2. Sündmusfoto – ainus ülesanne on tabada ajaliselt ainuõige moment.

3. Loominguline foto – eesmärk emotsioon, vormilised aspektid (loodusvõtted, sisevaated, arhitektuur, lavastuslikud portreed jne.). Ajafaktori osatähtsus viidud miinimumini. Fotograafi poolne subjektiivne sekkumine.

4. Fotoseeria – mitmest fotost koosnev vorm – rida fotosid ühest ja samast objektist – üks lugu, annavad edasi sündmust.

5. Fotoreportaaž – fikseerib aja järjepidevuse. Fotograaf ei saa muuta sündmuste käiku, kuid pildistab valikuliselt.

6. Fotojutustus – kõige üllatuslikum mitmest fotost koosnev vorm. Jäädvustamise objektiks probleem, isik, riik, mõte. Vajaduse korral ühendatakse lavastusega (Tooming, 1983, 28-32).

Foto sündmustikku on võimalik lahti seletada koodide abil, mis on pärit kultuurist ja ühiskonnast. Peeter Toominga sõnul sisaldab foto kahesuguseid märke: ikoonilisi – iga märk tähendab iseennast, fotograafilisi – ainult fotole omaseid, s.o. fotokeeles (Tooming, 1983, 27). Peeter Tooming kirjutas: “Maailma kojutamine fotodel (ajakirjandus, raamatud, televisioon), kõikvõimalikud reklaamfotod (pakendid, vitriinid, afišid) on õpetanud meie kaasaegsele põlvkonnale visuaalse keele lugemisoskust, harjutanud teda ammutama fotoinformatsiooni momentaalselt, ja võimatu oleks praegu loobuda fotograafia teeneist teaduses, kultuuris, igapäevases elus. Veelgi enam ilma fotota poleks tänasel maailmal tema täna,” (Tooming, 1983, 9).

Samas ei saa fotot uurida ühiste metoodiliste kriteeriumitega ja aines ei ole täpselt määratletud. Põhjus peitub selles, et fotot on teoreetiliselt uurinud väga mitmete erinevate valdkondade inimesed. Fotograafia teoreetiliste probleemidega on tegelenud semiootikud Roland Barthes, Umberto Eco, Jüri Lotman jt., väärtusteooriate uurija Leonid Stolovitš, sotsioloog Pierre Bourdieu, kunstiajaloolased ja visuaalse kommunikatsiooni uurijad E. Lucie-Smith ja John Berger (Linnap, 2001).

Esimesena üritas interdistsiplinaarselt määratleda mõistet “fototeooria” inglase Victor Burgin 1983.aastal essee “Something about photography theory”. Fotograafia on heterogeenne oma kasutuses ja ka metoodikas. Pole ühest valdkonda ja suunda, kus fototeooriat käsitletakse. Kui varasem teooriakäsitlus oli Linnapi arvates teadusele rõhuv fantaseerimine, siis praegune aeg on toonud kaasa mitmeid filosoofilisi raamteooriaid. Erinevaid teooriaid saab käsitleda alates primitiivsematest, nagu selle tegemisprotsessi ja retseptsiooni kuni metateooriateni, mis käsitlevad fototeooriaid ennast, (Linnap, 2001).

Peeter Linnap viitab Dan Steinbockile, kes on toonud välja neli diskursust foto käsitlemisel. Need on **teoreetilis-teoreetilised** (metateoreetilised), **teoreetilised-praktilised** (põhihulk fototeooriatest), **praktilis-teoreetilised** (praktikute üldistavad kirjutised) ja **praktilis-praktilised** (õpetuslik informatsioon fotograafidelt ja kunstnikelt) (Linnap, 2001).

Fototeooria esimene periood oli **foto-kui-ime**. Prantsusmaa reisimees Tiphaigne de la Roche räägib 1760.aastal valguskiirtega tekitatud pildist. Juba XV sajandist on tuntud mõisted “Laterna magica” ja “Camera obscura”. Fotograafia leiutamisele leidsid eriti elavat diskussiooni tehnilised uuendused, nagu kaamera ja valgustundlikud materjalid. Teerajaks sai 1839.aastal Francois D. Arago kõne Prantsuse Teaduste Akadeemia ja Kunstide Akadeemia ühendatud koosolekul, milles määratleti fotograafia tähtsus ja oletavad funktsioonid lähitulevikus.

20.sajandi algusest kuni Teise maailmasõjani võib fototeooriat käsitleda kui modernismi ajastut. Sajandi alguses hakkasid kunstnikud, filosoofid ja mõtlejad otsima ja põhjendama fotokeele spetsiifilist väljendust. Modernism pööras tähelepanu fotograafia spetsiifilisele keelele

– rakurssidele, kadreerimisele, võttenurgale, valguskäsitlusele jne. Ilmusid Paul Strandi essee “Photography and the New God”, kesksed ideearendajad olid Bauhausi klaasikunsti õppejõud Laszlo Moholy-Nagy, sotsioloog Lewis W. Hine ja vene konstruktivistid. 30-40ndad aastad olid masinate avastamise ja lõputute eksperimenteerimiste aeg. Põhjapanevad olid akadeemilise kunstivastase Walter Benjamini teosed “Lühike fotograafia ajalugu” (1931) ja “Kunstiteos mehaanilise reproduktsiooni ajastul” (1934). Modernistlik ajastu kestis fototeoorias 1950ndateni, eriti saksa kultuuriruumis, kus oli keskne Otto Steinerti essee “Fotograafia loovatest võimalustest” (1955). Siis tuli ruumi anda semiootilistele teooriatele, (Linnap, 2001).

1960ndatel kirjutas Roland Barthes kesksed teosed “Camera Lucida”, “Rhetoric of an Image” (1961) ja “Photographic Message” (1964). Barthes tõi fototeooriasse kesksed mõisted nagu konnotatsioon ja denotatsioon. Barthes asus fotos tegelema struktuuralsusega ehk “tähenduste anatoomiaga”. Itaalia semiootik ja kirjanik Umberto Eco tõestas veenvalt, et ikoonilised märgid kommunikeeruvad tegelikult kodeeritud kujul. Christian Metz käsitles fotograafilist pilti fетиši ja kultusesemena. Sotsiosemiootiliselt uuris fotot Pierre Bordieu oma raamatus “Photography: a middle-brow art.” (1965)

1970ndatest kuni 1990ndateni oli juhtiv fototeoreetik Victor Burgin. Temale ei istunud semiootikute käsitlus, kes nägid fotograafis eelkõige masinisti. Tema kasutas interdistsiplinaarset meetodikat – seal leidis nii semiootilisi, psühhoanalüütilisi kui ka poststruktuuralseid meetodeid. Burgin on Linnapi näitel võtmeisik kaasaegses fototeoorias, (Linnap, 2001).

1970-80ndatel valitses foto analüüsis interdistsiplinaarsus. Fotograafia teooriaprobleemidega tegelesid kinoteoreetikud (S. Krackauer, J. Grierson), postsemiootikud (Susan Sontag, John Berger, Allan Sekula). Läbi uuriti enam-vähem kogu digitaalfoto eelsed teemavaldkonnad. Foto leidis tähelepanu näiteks juriidilises kontekstis (John Tagg), etnograafilises (Hal Foster, Alison Devine), militaarses (John Taylor), propagandistlikus (David Levi-Strauss) valdkonnas.

“Tõelust on alati tõlgendatud läbi kujutiste antud teadete; ja Platonist saati on filosoofid üritanud meid vabastada kujutisesõltuvusest, esitades etaloni tegelikkuse kujutisevabaks tajumiseks,” kirjutas 1977 aastal feministlik postsemiootik Susan Sontag raamatus “Vaikuse esteetika” essee “Kujutis-ilm” (Sontag, 2002, 108). Sontag peab kujutist reaalsuse võltsinguks: “Kujutis on tõeline niivõrd, kuivõrd see sarnaneb millegi tegelikuga, ja võlts, kuna see on kõigest sarnasus” (Sontag, 2002, 109).

Postmodernses käsitluses on inimene ise pildiliste representatsioonide poolt konstrueeritud. Kunstnik-fotograaf näitab, kuidas meie kogemusi, väärtushinnanguid ja olemust kujundatakse. Pole olemas enam neutraalsust ja erapooletust. Kõik on läbipaistev. Kõige taga on kellegi või millegi huvi (Linnap, 2001).

Konstrueeritust on eriti palju käsitletud uusvasakpoolsed. See suund on ühelt poolt välja kasvanud Frankfurdi koolkonnast (Adorno, Benjamin, Marcuse), prantsuse dekonstruktivismist ja poststrukturealismist (Derrida, Foucault) ning USA ning Inglismaa neomarksismist (ajakirjad October, Screen). Fotograafiat hakati pildilise esitlusena vaatlema eranditult kontekstuaalsetes ja laiemates sotsiokultuurilistes parameetrites. Oluliseks sai tähenduste loomisel ning konstrueerimisel tootja ja levitaja. Tagaplaanile hoidus tekst. Uuriti alateadvusega manipuleerivaid tekste. (Linnap, 2001)

Vasakpoolsed fototeoreetikud ei vaatle fotot mitte niivõrd kunstilises keeles, kuivõrd massimeediumi ühe osana. Fotod tekitavad illusioone paradiisist (reklaam), peites enda alla sotsiaalse ebavõrdsuse. Toimub manipulatsioon massiteadvusega. Loojad ja pildid saavad tähenduse alles foto tegemise käigus ja ühiskonnas olevate kontekstide sees. Autori süütud ja õilsad vaated ning tahtmised sellises süsteemis ei toimi. Sõltumatus lämmatatakse.

Vasakpoolsed armastasid teha dekonstruktivistlikke lähenemisi fotole. Küsitavaks tehti raamkonstruktsioonide paikapidavus. Rõhuti sellele, et oluline pole mitte see, mida kunstnik mõtleb, vaid see, mida teos endaga kaasa toob. Ühiskondlikud reaktsioonid määravad kunstiteose tegeliku väärtuse. Vasakpoolsete põhieesmärk oli võidelda korporatsioonide ülemvõimu vastu ja panna pomm keskklassi rahulolule. Kuna eesmärk oli lammutada, siis rõhuti ka dekonstruktivistlikule pilditeooriale. Liigse tähenduse otsimine läks küllaltki skisoidseks. Peeter Linnap kirjutab: “Erilise innuga võeti osadeks lahti ajakirjandus, mis toitub inimeste vaesusest ja õnnetustest; paljastati riikliku ja poliitilise imagoloogia peenemadki traagelniidid; korporatsioonide petlikust imagoloogiast ei jäetud kivi kivi peale; soorollid leiti olevat pigem “ajakirjandusliku” kui bioloogilise päritoluga jne.” (Linnap, 2001)

Hilisemad kriitilised teooriad on käsitletud fotot enamasti sotsiokultuuriliselt. Põhjalikult on analüüsitud maitseotsustuste olemust ja fotograafia institutsionaalseid trajektoore (Christopher Phillips). Määratleti fotograafia roll uusliberaalse maailmavaate loomisel. Sootsiumi huvid ja väärtused on seotud majanduslike, poliitiliste ja ideoloogiliste muutustega.

1990ndad olid fototeoorias seniste käsitletuste ammendumise ajajärk. Nüüd on asutud uurima reaalsuse ekslikkust. Seda on põhjustanud digitaalse fototehnika esiletulek. Kaamerad simuleerivad reaalsustunde. “Jean Baudrillard ja eriti Lev Manovich konstateerivad ka omalaadset “fotograafia lõppu” – seda, et seni fotokeeleks peetav väljenduslikkus on digitaalsete vahendite abil hõlpsasti simuleeritav ja seda oma täiuslikkuses isegi ületav,” ütleb Linnap artiklis “Mis on foto teooria?” (Linnap, 2001).

1.6. Teksti uurimismeetodid

Juhtumiuuring ehk *case study* hõlmab andmete organiseerimist mingi spetsiifilise näite sügavuti uurimiseks. *Case study* lähenemine kvalitatiivsele analüüsile on spetsiifiline võimalus andmete kogumiseks, organiseerimiseks, analüüsimiseks. Juhtum, näide võib olla individ, programm, institutsioon või grupp. *Case study* eesmärgiks on koguda võrreldavat ja süstemaatilist infot iga vaatlusaluse juhtumi kohta. (Patton, 1990)

Retoorilise analüüsi tegijad analüüsivad tavaliselt kõne- ja kirjakeelt, aga seda võidakse rakendada ka visuaalsele keelele. (Berger, 1998, 65)

Diskursuseanalüüsi üldpõhimõtted on:

1. Konteksti ülitäpne kirjeldus,
2. Intertekstuaalsus,
3. Interdistsiplinaarsus,
4. Teksti ülitäpne kirjeldus.

Fairclough toob välja kriitilise diskursuse analüüsi etapid:

1. Kirjeldamine – teksti formaalsete omaduste analüüs,
2. Tõlgendamine ehk interpretatsioon – teksti ja interaktsiooni seosed; tekst kui sotsiaalne tegevus, produkt ja ressurss; taust-teadmised ja tava-arusaamad,
3. Seletamine – interaktsiooni ja sotsiaalse konteksti seosed.

Retoorika on:

1. Veenva avaliku diskursuse kunst, tekstilised kujundid, mida kasutatakse veenmisvahendina.
2. Diskursus, mille eesmärgiks on mõjutada auditooriumi teatud suunas.

Retoorika analüüsi konstruktivistlik suund püüab välja selgitada, kuidas retoorika aitab kaasa sündmuste ja nähtuste konstrueerimisele ja rekonstrueerimisele, kuidas retoorilised tekstid loovad arusaamu, seadustavad teatud maailmavaateid ja marginaliseerivad teisi.

1.7. Foto uurimismeetodid

Kontekst. Kontekst on sotsiaalne situatsioon, milles sõnum tegutseb või on kinnistunud. Kontekst on lihtsamalt öeldult ridade vahelt lugemine. Tihti muutuvad pildi analüüsitingimused, kui muutub keskkond, kus foto on pildistatud. Pildi kommunikatsioon analüüsijaga muutub, kui muutub ka kontekst (Lacey, 1998, 27).

Erinevad meediad on seotud erinevate sotsiaalsete raamistustega. Sõnum jõuab päralt erineva infomahu ja arusaadavusega.

Olulist rolli mängib ka see, kui suur kogemus on sõnumi vastuvõtjal. Suur osa on ka selles, millises seltskonnas toimub sõnumi ja sellest tuleneva konteksti vastuvõtt. Kas sa oled omavanustega või oma vanematega, sellised mõjufaktorid annavad erineva vastuvõtuefekti. Samuti on tähtis, kas sa omad akadeemilisi vaatamiskogemusi (oskus teha tekstiga tööd), või sul see kogemus puudub (Lacey, 1998, 28).

Kontakt. Kontakt on kommunikatsioonikanal. See on koht, kus sõnumi koostaja informatsiooni saadab. Kommunikatsioonikanalit võib nimetada meediumiks (Marshall McLuhan: "Meedium on sõnum."). Meediumid on **kino, televisioon, raadio** ja **trükimeedia**.

Kino kontakteerub ekraanil näidatava filmi abil. Vastuvõtja saab kogemusi auditooriumi liikmena. Teater kasutab filmi asemel elavat sõnumiedastajat – näitlejat.

Televisioon on elektrooniline meedium, mis annab nii helilist kui ka pildilist infot. Informatsiooni edastatakse tavaliselt saateprogrammina.

Raadio edastab elektroonilise meediumina ainult heli. See saabub kaabli, anduri või antenni abil.

Trükimeedia on puhtalt visuaalne. Seda saab füüsiliselt kasutada. Elektrooniliselt toimib see faksi, teleksi ja interneti abil. Trükimeediumid on ajalehed, ajakirjad ja raamatud (Lacey, 27-28).

Visuaalse teksti päraltjõudmine on elektroonilises meedias erinev. Näiteks kinofilm kaotab olulise osa visuaalsest väärtusest telepildi vahendusel näidatuna. Põhjus peitub selles, et teekraan on väiksema näitamismahuga kui kinolina.

Video on andnud kontaktile suure jõu mõjutada auditooriumit. Videopuldilt võib leida nupud "Stopp", "Tagasi", "Paus", "Edasikerimine", "Tagasikerimine", "Aegluubis", mis annab sõnumiedastajale head võimalused sõnumisaajaga manipuleerida. Seda võtet on suurepäraselt demonstreerinud Austria filmirežissöör Michael Haneke filmis "Julmad mängud".

Kontakti saavutamine sõltub ka vahendaja kvaliteedist. Kui raadio sahiseb ja televiisor virvendab, siis on ka kontakteerumisel sõnumisaajaga suured kaod. Tähtis on ka see, millised on

suhted edastaja ja saaja vahel. Kui film või pilt sümpatiseerib, siis on võimalus varjatut sõnumit saada palju suurem (Lacey, 1998, 29).

Sõnum. Sõnum on informatsioon, mida saadab saatja saajale. Samas pole kindlust, et saaja seda sõnumit loeb nii, nagu on soovitud. Seda juhtub tihti reklaamide puhul. Sõnumit üritatakse teha võimalikult lihtsaks, kergesti dekodeeritavaks. Kunstiline (*art-house*) kino võib sellele risti vastupidiselt käituda, muuta sõnumi raskesti kättesaadavaks või petab sõnumisaajat sellega, et sõnum tegelikult puudub. Raskesti arusaadavast tekstist arusaamist on võimalik õppida. Pilt peab andma infot narratiivi kohta. Pildil ja maalil võib tekst olla rohkem sõnum, kui pilt ise. Seda näiteks siis, kui kahe pildi allkiri läheb vahetusse. Selline viga on eksitav, kuid pildi allkiri mõjub rohkem, kui vaadatav foto (Lacey, 1998, 28-30).

Foto avaldub vaatajale kodeeritult. **Koodid** on objektid või sümbolid, millel on varjatud tähendus. Meedia kasutab sarnaseid koode, mida me kasutame igapäevases elus üksteisega suheldes. Kui tavaliselt tundub, et meedia võtab koode üle “tõelisest elust”, siis kas meedia saab ise luua “reaalset elu”? Kas seksi- ja vägivallarohke filmi vaatamine viib vägistamiste ja tapmisteni? (Lacey, 1998, 31-32)

Suurbritannia meediateadlane Nick Lacey on jaganud pildikoodid neljaks. **Toetuspunkt** (*anchorage*), **foto valik ja väljalõige**, **kõrvutamine** ja **žanr**.

Toetuspunkt (*anchorage*). Tavaliselt saadakse kohe aru, mis pildil toimub, sest sõnadest tekst on abiks. Kuid vahel tuleb kasutada loovust, sest pilt annab võimaluse tõlgendamiseks (Lacey, 1998, 32-34).

Foto valik ja väljalõige. Pildi kodeerimist mõjutavad ajakirjanduses fototoimetajad, kes valivad tihti selliseid pilte, mis annavad dramaatilise sisu. Nende valik rõhutab pildi tõhusat mõju vaatajale. Fototoimetajad kasutavad ka tihti väljalõikamist. Näiteks poliitiku mõju suurendamiseks selekteeritakse ta grupipildi pealt välja ja muudetakse ajalehe jaoks keskseks punktiks (Lacey, 1998, 34).

Kõrvutamine. See tähendab kõrvutiasetumist. Näiteks võib pildil kõrvuti asetseda mitu konteksti. Näiteks inimese asetamine teatud keskkonda teatud välimusega. Kui politseinik käib koolimajas noorukeid küsitlemas, siis see võib tähendada, et on toimunud kriminaalne sündmus. Kui sama politseinik on klassi ees ja osutab tahvlile, siis võib see tähendada loengu pidamist. Kõrvutamine on populaarne näiteks teatud kohtade lokaliseerimise mõistes. SL Õhtulehes on rubriik, kus näidatakse mõnda kohta täna ja näiteks 15 aastat tagasi. Eesti Päevalehes näidatakse kõrvuti asetsevatel fotodel ühte kohta nii päeval kui ka öisel ajal. Samuti on Suurbritannia muusikaajakirjas Q kombeks kõrvutada mõne muusikaplaadi kaanel näidatud kohta ja kus see asub ning milline on ta praegu. Kõik sellised näited jutustavad omaette narratiivi. Vahel

lõigatakse erinevatest fotodest kokku pilte, mida nimetatakse kollaažideks. Sellised kollaažid loovad vaataja jaoks palju erinevaid tähendusmudeleid, (Lacey, 1998, 34-35).

Žanr. Žanr näitab sõnumi saajale või auditooriumile, milliseid ootusi neile esitatakse ja kuidas nad peavad teksti kasutama. Žanrile on omased kindel ikonograafia ja sümbolid, milleta poleks sündmust olemas. Spordis on selleks kindlad mängureeglid, sportlased, pealtvaatajad, reaktsioonid. Žanr annab kindla ettekujutuse, millises võtmes peab inimene trükiväljaannet lugema. Siluett on moeajakiri, Kalastaja kalameheajakiri, Sporditäht spordiajakiri, Lilith ja Maaja on pornoajakirjad, Ärielu äriajakiri. Samas võib üks ja seesama pilt luua eri žanrilises tekstis ka erineva arusaamise fotost endast.

Ikonograafia on ka oluline kood žanrikasutuses. Näiteks krutsifiks on omane ristiusule, Adidase dress spordile, platvormkingad glam-rocki esindajale (Lacey, 1998, 35-36).

2. Empiiriline osa

2.1. Uurimisprobleemid ja uurimisküsimus

Bakalaureusetöös analüüsin Eesti spordikangelase kujutise loomisprotsessi Eesti trükiajakirjanduses.

Põhilise uurimisprobleemina püstitan antud töös küsimuse, kuidas erineb spordikangelase konstruksioon trükiajakirjanduses 1989. ja 2000.aastal.

Töös jälgin Eesti spordikangelase suhet trükimeediaga, ühiskonnaga ja ka kangelase suhet endasse. Iga uuritava kangelase juures tõstan esile märksõnana, millest lähtuvalt toimub diskursiivne analüüs ja kujutise konstrueerimine. Konstrueerimisel kasutan kujutiste ilmestamiseks tekstinäiteid allikatest.

2.2. Valim

Valimi suuruseks kujunes 79 artikliühikut. Artikliühikud jagunesid uuritavate vahel järgmiselt: Erika Salumäe – 29 artiklit, Allar Levandi – 24 artiklit, Kristina Šmigun – 10 artiklit, Erki Nool – 16 artiklit.

1989.aasta artiklid valisin kahest Eesti päevalehest – Rahva Hääl, Noorte Hääl ja 3 korda nädalas ilmunud Spordilehest. Valiku alla kuulusid kõik artiklid antud väljaannetest, kus oli Erika Salumäest ja Allar Levandist.

2000.aasta valimi koostas kuuest väljaandest – ajakirjad Sporditäht ja Kroonika, päevalehed Sõnumileht, Õhtuleht ja SL Õhtuleht ning nädalaleht Eesti Ekspress.

Valimi koostas juhusliku valimise meetodit kasutades. Artiklite otsimisel kasutasin Interneti otsingumootori abi. Sporditähest võtsin analüüsimise alla artiklid, kus oli peategelasteks Erki Nool ja Kristina Šmigun.

2.3.Meetod

Kangelaste konstrueerimisel kasutasin diskursiivset juhtumianalüüsi. Iga kangelase juures olen välja toonud märksõnadena diskursused, mis iseloomustavad antud kangelasi.

Erika Salumäe puhul kasutasin diskursustena nelja märksõna: Eestimaa tütar, mehelik proff, võitja – sprindikuninganna ja “nõrk” naine. Allar Levandi puhul on märksõnadeks: “Meie Allar” – Eestimaa suursaadik, võitleja, isiksus ja rahvuse reetur. Kristina Šmiguni märksõnadeks

on spordifanaatik ja siiras laps. Erki Noole puhul tarvitasin märksõnadena: tahte triumf, Eestimaa Herakles, seksisümbol ja pereisa.

Empiiriliste tulemuste esitamisel toon välja 1989 ja 2000 aasta puhul eraldi põhijooned, mis iseloomustavad selle ajastu kangelasi.

3. Empiiriliste tulemuste esitus

3.1. Erika Salumäe – 1989

Lühike ülevaade kangelanna elust. Erika Salumäe sündis 11.juuni 1962.aastal Pärnus. Lõpetas 1981 Elva õhtukeskkooli. Õppis aastast 1982 Moskva Kehakultuuri Keskinstituudis, lõpetas 1987 Smolenski Kehakultuuri instituudi. Alustas sportimist Tartu maakonnas Nõos ja Elvas, esimene treener Jüri Kalmus. Teised treenerid Stanislav Solovjov ja Vladimir Leonov. Kahekordne olümpiakuld trekijalgrattasõidus naiste sprindis 1988 ja 1992. Kahekordne maailmameister 1987 ja 1989. 1983 sai universiaadil 2 kulda ja 1 hõbeda. Püstitas 1982-1989 19 maailmarekordit. Kümnekordne Nõukogude Liidu meister jalgrattaspordis. Nõukogude Liidu teeneline meistersportlane 1987.aastast. Eesti parim naissportlane 1983-84, 1987-90 ja 1992.

1988-91 Nõukogude Liidu Olümpiakomitee liige, aastast Eesti Olümpiakomitee liige. Salumäe on Eesti Olümpiaakadeemia liige ning organisatsiooni "Sport ja Sallivus" spordisaadik. Alates 1999.aastast Rahvusvahelise Jalgrattaliidu trekikomisjoni liige. 1999-2001 Eesti Kultuurkapitali nõukogu liige. 1999-2003 Riigikogu liige. Eesti Punase Risti I klassi teenetemärk (2001). (ESBL,587)

Erika Salumäe oli 1989.aasta hakul Eesti naisspordikangelane number üks. Ta oli esimese eestlannana võitnud maailma absoluutse spordisündmusel 1988.aasta olümpiamängudel Sõulis kuldmedali. 1989.aasta lõpuks oli ta saanud viiekordseks Eesti parimaks naissportlaseks ja oli tulnud teist korda maailmameistriks.

Erika Salumäe köitis trükimeedia tähelepanu 1989.aastal eelkõige kolme sündmusega. Aasta esimene meediakünnist ületanud sündmus oli spordiväline. Salumäe abiellus 3.veebruaril Tallinna Perekonnaseisuametis (Õnnepalee) Fred Fiskeriga. Peig studeeris Tartu Ülikooli kaugõppeosakonnas juurat. (Salumäe, 21)¹

Teiseks sündmuseks oli kangelanna haruldane võistlemine kodupubliku silme all. Võistluseks oli Tallinna Grand Prix, mis toimus juuni lõpus Tallinnas Pirita velodroomil. Erika Salumäe tõestas oma kangelasstaatust ja võitis ülekaalukalt esikoha.

Kolmandaks sündmuseks oli augusti keskel toimunud trekijalgrattaspordi maailmameistrivõistlused Prantsusmaal Lyonis. Kuigi Erika Salumäel kevadel olnud pimesooleoperatsioon, suutis ta näidata oma üleolekut konkurentidest ja võita endale

¹ Empiiriliste tulemuste analüüsi jälgimise lihtsustamiseks märgitakse töös esmalt kangelase nime ja allika järjekorranumber. Allikad on jaotatud 4 rühma – Erika Salumäe, Allar Levandi, Kristina Šmigun ja Erki Nool.

tiitlivõistluse kuld. Aasta lõppu suurendati ajakirjanduse poolt Salumäe kangelaseoreooli, kui ta sai kolmandat aastat järjest Eesti parimaks sportlaseks.

3.1.1. Eestimaa tütar

Ajakirjandus representeeris Erika Salumäed Eestimaa tütrena. Kuigi ta veetis enamuse aastast kodumaast eemal ränkades Venemaa treeninglaagrites, võitis medaleid Nõukogude Liidu heaks ja sai tunnustuseks Austuse ordeni (Salumäe, 10). Siiski kujutati teda ikka eelkõige Eesti kangelannana, kellele kinkida karikakraid ja rukkililli. “Eestimaa tütar korraks koju,” teatab pealkiri Rahva Hääles. (Salumäe, 19)

Kui Erika Salumäe polnud just võistlusareenil, kasutas ajakirjandus visuaalses plaanis kindlat meediakangelase kujutist. Enamustel pildidel võis näha Erikat lillekimbuga ja naeratavana. Lillede kinkimine on austuse märk ja au pälvivad eelkõige kangelased. Kangelanna pidev esitamine koos lilledega on sooaspektiline küsimus, kuna naist tahetakse näidata õrna ja hella olevusena. Sama ajal tekib ka illusioon, et võitmine on kerge ja lust ning lillepidu.

1988-89.aasta oli Eestis “laulva revolutsiooni” tippaeg. 17.septembril 1988 toimus Tallinna Lauluväljakul Eesti rahva ühtsuse tähendust omanud “Eestimaa laul ’88”, kus esmakordselt tuli esitamisele Eesti taasärkamisaja üks sümboleid Tõnis Mäe “Koit”. Kohe pärast seda järgnes 24.septembril kauges Lõuna-Korea pealinnas Söulis teine eestlaste eneseuhkust tõstev sündmus. Erika Salumäe tuli esimese eestlannana olümpiavõitjaks.

Triumfi kõrghetk saabus oktoobri alguses Tallinnas Raekoja platsil (Tallinna sümboolne keskpunkt). Kangelanna (Erika Salumäe) ja kangelane (korvpalli olümpiavõitja Tiit Sokk) saavad klubikaaslaste õlgadel rahva ette. Nad saavad kaela tammepärjad (tamm on Eesti rahvuspuu) ja Erika Salumäe saab pähe rukkililledest põimitud pärja. Austusobjektid omandavad iidolite või ebajumalate ilme.

Eestimaa tütre triumfaalne kojutulek leiab meenutust ka järgmisel, 1989.aastal. Toonase Eesti tähtsama päevalehe Rahva Hääle esiküljel on kollaažiks kokkupõimitud kümme eelmise aasta eestlaste tähtsündmust. Need on ajahetked aastast 1988, hetked, mis peatuvad ja talletuvad mälli (Rahva Hääle, 12). Rahvuskangelanna on saavutanud jumaliku aupaiste, käed on tõstetud taevapoole. Võidule lisab poliitilist konteksti foto tagaplaanil lehviv sini-must-valge lipp, eestluse selgemaid sümboleid. Võidu erakordsust fikseerib rahvuskirjadega lint, mis on paigutatud kangelanna ette, (Salumäe, 22).

Kuna 1989.aasta oli rahvuslik ärkamisaeg, siis peeti loomulikuks, et kangelanna võtab Eesti suursündmustest osa. Selliseks sündmuseks oli 23.augustil toimunud Balti kett. “Küsimus: “Aga mida teeb spordikuulsus täna, ajaloolise kolmapäeva õhtul?” Erika “Olen nagu suurem osa

eesimaalastest pool seitse koos sõpradega Balti ketis, ilmselt Tallinnas Pärnu maanteel Ajakirjandusmaja lähedal,” (Salumäe, 19)

3.1.2. Mehelik proff

Piltidel esitatakse kangelanat enamasti sasipäise, naeratava ja abikaasa poolt saadetava naisena. Kuid tekst loob Salumäele mehelikumat imagot. Erika treener Vladimir Leonov ütleb maailmameistrivõistluste järgsel Tallinna pressikonverentsil õpilase kohta: “Ta sõidab kui professionaal, mõtleb kui proff – kui meeste proff! Ja on küps taktik. Teised naised ikka kardavad.” (Salumäe, 27) Leonov jätkab Salumäe mehelikustamist: “Ma ei taha naisi solvata, kuid sadulas olles mõtleb tema nagu heal tasemel meessprinter. Kuid niisugust säravat – jõulist ja kiiret trekiratturit ei ole Liidus varem kunagi olnud,” (Salumäe, 19).

Leonov esitab siin stereotüübi. Mehed ei karda, naised tunnevad hirmu. Ta tahab öelda, et Salumäe on suutnud murda stereotüüpsed tõekspidamised. Erika on aega pidi transleerinud endale meeste mõttemaailma omadused ning on suutnud tõusta sookaaslastest kõrgemale. Reeglite selgeksõppimine on toimunud meeste keskkonnas. Salumäe räägib lugejatele, et ta treenib meestega, kes ei talle sõidus mitte mingisugust hinnaalandust. Selles maailmas ei loe see, et sa oled õrnemast soost. (Salumäe, 1)

Treener Leonov julgeb isegi Salumäest rääkides isegi meessugu madaldada. Seda küll ainult iseenda näite varal. Leonov: “Minu 200 meetri lendstardi parim aeg oli 11,4, Salumäe maailmarekord on 11,170 sekundit,” (Salumäe, 19).

Kangelane peab enda vastu karm olema. Sihikindlatest inimestest kasvatataksegi meistreid. Enda sundimiseks sobib kõige paremini jooks. Erika Salumäe räägib oma lapsepõlvest: “Aga jooksma pidi. Lihtsalt olin harjunud, et tuleb lõpuni võidelda. Ükskõik, kui raske see ka poleks. Jooksmine ongi mu kasvatanud, juba Elvast kooliajast peale.” (Salumäe, 17)

Erika Salumäe teab, et ta elab karmis süsteemis (NSVL), kus pole luba isegi naerda ja valitseb võidu paradigma. Salumäe ütleb: “Nõukogude sportlane võib naerda vaid siis, kui võidab. Aga seda ei taibata, et vahel on kaotada vaja.” (Salumäe, 1)

3.1.3. Võitja - sprindikuninganna

“Tumedas seelikus, must lehv valge, tumedatäpilise pluusi ees ning punased roosid õrnalt näppude vahel astus ta nagu printsess – ei kuninganna, sprindikuninganna! Kahe džentelmeni saatel “Dünamo” Vabariiklikus Nõukogus iidsete keldrivõlvide alla,” kirjeldab Priits Pullerits kangellannast võitja saabumist maailmameistrivõistluste järgsele pressikonverentsile (Salumäe, 27).

Erika Salumäe juures näeb enamasti võitjadiskursust. Ta on kaval rebane, kes mängib “talled” (konkurendid) üle. Indrek Schwede näitab lugejale Salumäe võimukat taktikat Tallinna Grand Prix’l: “Poolfinaalis sai eestlanna kahel korral oma – seisis koos vastasega seni, kuni viimasel kannatus katkes ning haakis end võiduka spurdini konkurendi tuulde,” (Salumäe, 3). Salumäe relvaks on *surplace* ehk paigalseis, mille kasutamine toob kangellannale tihti edu. “Viimaseks seisupaigaks jäi linnapoolne viraaž, kui lõpuni oli üle ringi. Seal jäi Rozmaite “tukkuma” ning Salumäe äkkspurt oli võitutoov.” (Salumäe, 3)

Salumäe teab, et konkurendid teda kardavad. Ta annab edasi muljeid talle võidukast rattaspordi maailmameistrivõistlustest. Salumäe: “Igatahes avaringis proovisid kõik mitte teiseks jääda, olla kasvõi kolmandad, ainult et järgmises ringis mitte minuga paari sattuda,” (Salumäe, 27).

Fotodel esitab Salumäe võitja diskursust tema vikerkaarevärviline maailmameistrisärk. Vikerkaarevärvid tähistavad eraldi igat erinevat kontinenti-mandrit. Sinine on Euroopa, kollane Aasia, roheline Austraalia, punane Ameerika ja must Aafrika.

Salumäe on kindlameelne ja tõsise töössesuhtumisega. Salumäe teab, et kui tahad saada väarikat tasu, siis tuleb teha palju tööd ja peab kasvatama tahet. Isegi kergelt saavutatud võidu järel ei tohi ennast lõdvaks lasta. Silme ees peavad olema uued eesmärgid. “Kerge võit ei pane mind uinuma. Võit ei tekita minus kunagi lõdvaks laskmise meeleolusid. Lyoni-kuld hoopis ehmatas pisut. Arvan, et nüüd alles hakkam tööd tegema.” (Salumäe, 9)

Fotod näitavad meile kangelanna võitja ja võitleja diskursust. (Salumäe, 1) Neli fotot on triumfist. Ta poseerib ratta ja spordikotiga (firmamärk Gipiemme), mille peal Erika Salumäe nimi ja inglise keeles kiri “*world champion*” (maailmameister). Kahel pildil on tal kaelas maailma- ja olümpiameistri kuldmedalid (võitja sümbol).

Triumfeerijana on ta koduklubi “Kalevi” poiste õlgadel. Avaliku elu tegelasena annab Tallinna lennujaamas meediale intervjuud koos treener Vladimir Leonoviga. Enamustel piltidel näeme võitja naeratust. Erika Salumäe naeratus on naiselik – valendavad hambad, veidi häbelik näoilme.

3.1.4. “Nõrk” naine

Lugudes esitab kangelanna mõnikord kainenestavaid narratiive. Sport on tihti ebanaiselik ja tapvalt raske. Erika Salumäe näitab valu: “Mõned korrad on pilt ka päris eest ära läinud. Kui algavad kiirendustreeningud, tekib tunne, et võid kogu sisikonna välja öökida, südamesse löövad pisted.” (Salumäe, 1) Ta räägib, kui raske on jõuda pärast haigust taastada võistlusvormi: “Kaks nädalat peale operatsiooni hakkasin uuesti sõitma, kuu aega andsin endast kõik, validool oli pidevalt suus.” (Salumäe, 27)

Enamus selle aasta trükimeedias tehtud fotod Erika Salumäest on tehtud sportlikus keskkonnas ja kontekstis. Siiski oli 1989.aasta veebruaris spordiväline sündmus, mis kangelannast tegi tähelepanu objekti ning lisas tema sümbolkujutisele olulisi elemente. Nimelt abiellus Erika Salumäe 3.vebruaril Tallinna Õnnepalees. Seda glamuurset sündmust valgustati Eesti kahes tähtsamas päevalehes Rahva Hää! ning Noorte Hää! ja Spordilehes, kui pea ainukest tähtsat abiellumist. Isegi teise rahvuskangelase Allar Levandi abiellumine Vene iluuisutamisetähe Anna Kondrašovaga ei pälvinud trükimeedia tähelepanu. Ignoreerimise võimalikest põhjustest Allar Levandi peatüki juures.

Erika Salumäe on abielu registreerimisel puhtuse sümbolina. Kangelanna on pulmas valge mörsjakleidiga, õlgadel voogab valge suur linast sall.(Salumäe, 2, 13, 21) Pulmafotodel alustes tekstides omandatakse kangelanna eraelu ühele suursündmusele ülemaalist tähtsust. “Spordileht” ühineb kogu Eesti rahva õnnesoovidega!” Kangelanna tehtav tegu on salapärasusega looritatud, andes talle jumaliku mõõtme. “Sosistati. Mõnuga nagu alati. Ikka, et kes ja mis ja millal?” Kuulujutte tekitavale teole üritati anda lokaaliseeriv mõõde. “Kahtluse alla seati paljud paigad, Tallinnast Raeni. Ole sa mees ja nuputa!” mängib Spordileht maha inimeste ootused ja lootused avaliku elu staari suhtes. (Salumäe, 21) Pulmaga seoses pole näha maskuliinsusele kalduvat kangelannat, vaid ta omandab traditsioonilisemad naiselikud mõõtmed.

Kuna Erika Salumäe on suutnud oma tegudega tõestada oma üliinimlikust ja heroilisust, siis jääb tema abikaasa Fred Fisker lapseohtu välimusega paratamatult varju. Fotodel hoiab ta targu varju, maskeerub häbeliku naeratuse taha. Temal on ajakirjanduse silmis ainult üks roll, olla kangelanna dekoratiivne abikaasa ja mitte esile tükida. Seda sümboliseerib kujukalt foto Tallinna lennujaamas, kus lennuki trepil saavutatud maailmameistrit saadab tagaplaanil kohvrikandja (teenri, assistendi kujutis) abikaasa. (Salumäe, 27)

Ühes asjas suudab Tartu Ülikooli kaugõppe juuratudeng Fred Fisker olla dominantsem, kui ta rahvuskangelannast abikaasa Erika Salumäe. See on tema liignimi – Fisker. Abielludes “surus” ta meheliku poole esindajana oma perekonnanime kangelannale peale (Eesti patriarhaalse ühiskonna komme). Tundub, et Eesti trükimeedia sattus kangelanna brändi (perekonnanime) käsitlemisel mõningasse segadusse. Lehtedes kohtab kangelanna nelja nimekujutist – vana Erika Salumäe, patriarhaalselt domineeriv Erika Fisker-Salumäe, matriarhaalsem Erika Salumäe-Fisker või lugejale võõrapärane Erika Fisker.

Salumäe eraelu jääb sportlasekarjääri varju. Spordiväline elu mahub ära ühte lühikesse lõiku. Erika Salumäe: “Mul on vend, kes töötab Laeva sovhoosis. Ema on juba pensionär. Pulmad tulevad tõesti. Veebruaris. Et tulevane kaasa Fred aga hallpea pole, võid ise veenduda. Ta õpib TRÜ-s juurat.” (Salumäe, 1) Kuid saame peale abiellumise teada, et Salumäe omandab

Smolenski kehakultuuriinstituudis kõrgemat haridust, loeb vahel raamatuid ja vaatab uudistesaadet “Vremja”. (Salumäe, 1)

Erika Salumäe tähtsas sportlaseelus on esiplaanil pigem teine mees – treener Vladimir Leonov. Leonovi roll on olla Salumäe kangelaslikkuse kaaslooja. Tema ülesanne on näidata Salumäe sportlase elu köögipoolt positiivses valguses. Leonov on kangelanna mänedžer, psühholoog ja abimees. “Erika võidab tänu tõsisele töösse suhtumisele,” annab treener kangelanna edu võtme. (Salumäe, 27)

Salumäe võitleb ka pealesportlike võistluste ka kurjade demonite – Nõukogude Liidu spordiametnikega. Ta räägib, et MM-il Lyonis käis 16 aparatšikut (ametniku), kui said edukad sportlased, kangelased (Salumäe, 9). Salumäe tunnetab ebaõiglust: “Praegu võidan näiteks kolm tuhat, kätte saan vaevalt sada seitsekümmend. Läheks siis vähemalt varustuse hankimisele, aga ei. Kuhu siis?” (Salumäe, 27) Siin toimub vastandamiskonflikt hea ja kurja vahel – hea (sportlane), halb (Nõukogude Liidu spordiametnik). Salumäe treener Vladimir Leonov süüdistab ametnike sportlase varustamata jätmises. Leonov: “Liidu Spordikomitee ametnikeni see teadmine ei jõua. Nii korjati värske maailmameistri käest kohe pärast võistlust isegi “tööriie” (kombinesoon) ära, mis siin tähtsamatest asjadest rääkida. (Salumäe, 19)

3.2. Allar Levandi – 1989

Lühike ülevaade kangelase elust. Allar Levandi sündis 28.detsembril 1965 Tallinnas. Õppis Tallinna 44. Keskkoolis, lõpetas 1984 Tallinna Spordiinternaatkooli Otepää filiaali. Treenerid Rene Meimer, Toivo Laev, Indrek Possul, Tiit Talvar, Silver Eljand ja Tiit Tamm. Olümpiapronks individuaalses suusakahevõistluses 1988 Calgarys ja 6.koht 1992 Albertville'is. Meeskondlikult 1994 Lillehammeris 4.koht. Suusatamise MMil parimad kohad 1987 ja 1991 4. ning 1989 8.koht. Meeskondlikult 1987 MM-pronks, 1989 ja 1991 4.koht. MK-arvestuses 1990 2.koht. Juuniorite maailmameister meeskondlikult 1985 ja pronks 1984. Individuaalselt sai 1985 8.koha. 1986 Nõukogude Liidu rahvaste talispartakiaadi võitja. Mitmekordne Eesti meister suusakahevõistluses ja suusahüpetes. Suurmeister (1986). Eesti parim meessportlane 1988. Võistles Nõukogude Liidu koondises aastani 1991, peale seda esindas Eestit.

1981-94 “Dünamo” instruktor. 1994-98 õpetas ja treenis noori Norra kahevõistlejaid Lillehammeri spordikoolis *Norges Toppidrettsgymnas*. 1998-2002 oli Eesti kahevõistluskooondise peatreener. Eesti Punase Risti III klassi teenetemärk (2001). Mälestusraamat (kaasautor Paavo Kivine “Hüvasti, sõbrad!” (1994). (ESBL, 318)

Allar Levandi köitis 1989.aastal trükimeedia tähelepanu eelkõige suusatamise MM-võistlustel veebruarikuus Lahtis. Seal saavutas ta Nõukogude Liidu koondist esindades kahevõistluse individuaalvõistlusel 8.koha ja meeskonnavõistlustel 4.koha.

3.2.1. Meie Allar - Eesti suursaadik

Allar Levandi oli 1980-ndate lõpu ja 1990-ndate alguse “laulva revolutsiooni” ajastu eestlaste ideaalkangelane – “Meie Allar”. Temaga seostati isamaalisust – Gunnar Press kirjutab: “Sini-must-valge poole ta viipas ikka optimistlikult” (Levandi, 10)

Kuigi Allar Levandi esindas 1989.aastal Nõukogude Liitu, koguneti tema esitusi vaatama ikka rahvuslippude saatel. Rahva Hää! kirjutab: “Õhtupoolik meelitas suurele hüppemäele vähemalt kümnekond Eesti rahvuslippu,” (Levandi, 16).

Ajakirjandus konstrueeris teda Eesti suursaadikuna maailmas. Noorte Hääle spordiajakirjanikud Indrek Marjamaa ja Gunnar Press kasutasid Levandist rääkides paatoslikke noote. Indrek Marjamaa tõi esile väikerahva kangelase unikaalsuse: “Meil pole õigust omi sportlasi hoolimatult üle parda heita. Väikerahvana seda enam. Meie toetus kuulugu kõigile, kes ausalt ja tõelises sportlikus vaimus muu ilma parimatega rinda pistavad. Allar Levandi on kahevõistluses selline mees, kelle üle võidu saavutamine tõstab võidu hinda.” (Levandi, 6).

Gunnar Press paigutab Levandi suusamaailma vägevamate hulka: “Meil jääb tõdeda, et Allar on oma koha suures suusamaailmas kätte võitnud, et teda peetakse kangeks vastaseks ja heaks võistluskaasalaseks, et Allari kaudu teatakse – Eesti peab olema üks vahva maa, kui tema pinnalt, tema rahva seast nii toredaid poisse kasvab.” Ka Levandi loeb ennast Eesti missiooni kandjaks (seda küll tehes Nõukogude Liidu spordidressis). Gunnar Press kirjutab kahevõistlejast: “Lõpuni võitles Allar Levandigi. 8.koht säilitas maailmamaine. Kohe finišis andis ta ajalehe “Ilta Sanomat” reporterile intervjuu ja ütles, et näeb oma missiooni eeskätt väikese Eesti tutvustamises.” (Levandi, 7)

Levandit peeti Eestiga üheks rohkem, kui kedagi teist. Põhjus võib peituda eestlase mitmekülgsuses. Kahevõistlus nõuab oskusi nii suusahüpetes kui ka murdmaasuusatamises. Hiljemgi on hinnatud Eestis kangelastes just mitmekülsust – Erki Nool, meie kümnevõistluse kuningas.

Samas kumab ajakirjanike jutust (Indrek Schwede) läbi hirm, et meie kangelased sünnivad spordimaailma äärealadel. Gunnar Press retsiteerib Soome päevalehe Turun Sanomat anekdootlikku lugu NSVL spordijuhi teadmatuses kahevõistluse reeglitest (Levandi, 5)

3.2.2. Võitleja

Allar Levandit peetakse spordiajakirjanike poolt võitlejatüübiks. Seda isegi siis, kui kangelane tunneb end kehvasti. Gunnar Press: “Kaotama see mees ei lähe, kui kaotabki, siis lõpuni võideldes.” (Levandi, 4)

Peale 8.kohta veebruaris MM-võistlustel Lahtis tõestas Levandi taas spordiajakirjanikele oma kangelaslikkust. Ajakirjanikud kasutasid tema suhtes võitleja-diskursust. Urmas Vahe annab Rahva Hääles edasi sportlase tundeid: “Veel pingutusest väriseva spordimehe hinges olnud ainult üks mõte – kuidas edestada läänesakslast Müllerit. Kahekesi koos läksid nad ju meestemüürist läbi nagu terav vikat suvisest heinast. Ja siis Allari küsimus: “Nägid kuidas ma Müllerile lõpuks ära tegin?”, (Levandi, 17). Levandile on võitmine väga oluline, tuleb olla kasvõi lähikonkurendist eespool (antud juhul läänesakslane Thomas Müller).

Spordiajakirjanikud ja spordifunktsionäärid tunnetavad endas usku Allar Levandisse, kangelase kõikvõimsusesse. “Eesti tollane suusaföderatsioonijuht Arnold Green paneb kangelasele suuri lootusi, arvas, et Allar Levandi meeskonnaheitluses kulla võtab,” (Levandi, 17).

Peeter Kaseoja kirjutab Spordilehes enne kahevõistluse meeskonnavõistlust: “Eilne sõit andis sedavõrd usku, et medal meeskonnavõistluses ei tohiks võimatu olla. Nii pidavat klappima ka juhtkonna nõudmistega – planeeritud ongi, et kahevõistluses peab Liidule tulema kaks medalit. Dundukov ühe sai ... ,” (Levandi, 21).

Kuid vahel tunneb ka kõige võitlevam kangeline nõrkushetki. Kuna Levandi oli eestlaste silmis oma kangeline, täht, siis olid tema õlgadele pandud lootused ja ootused kõrged. Kui kangeline vahel ebaõnnestus, siis teda küll ei kritiseeritud, kuid pettumust tunti natuke ikkagi. Peeter Kaseoja: “On kindel, et pole inimest, kes oskaks öelda, kui palju spordisõpru Eestimaal vaatas-kuulas, kuidas Allar Levandil MM-il läheb. Kas tuleb medal, kas tuleb see kõige ihaldusväärsem? Ja kõigepealt, kuidas lähevad hüpped? Ei läinud, ning sinna pole enam midagi teha. Ka MM on vaid üks võistlus kõigi oma üllatuste ja pettumustega,” (Levandi, 20).

Kangelasel tuleb ületada kibedaid raskusi, mis viivad ka tuju. Urmas Vahe kirjutab pärast kahevõistluse meeskonnavõistlust: “Kahjuks istus sadulas ka Allar Levandi, kelle etapiaeg oli koondises selgelt nõrgim.” Kangeline tõdeb ise: “Päev algas ilusasti, medalimõtted peas, aga jalad ei tulnud täna järele, tõuge oli tühi,” (Levandi, 18)

Poja raskuste konteksti püüab avada isa Anti Levandi. Eesti Spordi suusaalade peatreener näeb põhjusi psühholoogilistes probleemides. Ta on Allari pärast mures: “See lõputu laagrites olemine, kus peale treeningu midagi mõistliku pole teha, ei istu talle kuidagi. Vaja oleks teistsugust vormi kogumise metoodikat.” Sisse tuleb iseseisva Eesti diskursus: ”Aga mismoodi seda korraldada, kui Eesti oma võistkonnaga maailmameistrivõistlustel veel käia ei saa?” (Levandi, 22)

3.2.3. Isiksus

Allar Levandit tunti 1989.aastal spordireporterite poolt lahtise natuuri ja avala meelega inimesena. Tema kangelasolemuse taustal kirjutas Indrek Schwede artikli “Sõnalis-vihjeline portree Allar Levandist,” kus ta analüüsib ja avab Eesti sportlaste esinemisostkust Nõukogude Liidu karmivõitu süsteemis olles. (Levandi, 5) Ta jagab sportlased kaheks: kinnised ja lahtised. Ta peab Eesti sportlasi kinnisemaks, kui on lääne (Soome) võistlejad.

Schwede süüdistab selles kalgivõitu noortesporti süsteemi: “Vaadakem juba spordikoolidesse. Seal nõutakse tulemusi noores eas. Närvilisus, mida see kaasab, kandub treeningrühmadesse ja hakkab murendama noorte huvi asja vastu.” Schwede meelest puudub sportlastel loomulikus, välja arendatud individualiteet. (Levandi, 5)

Levandi suudab ennast isiksuseks vormida. Teda iseloomustab intelligentne käitumine ja hea huumorimeel. Vastupidiselt paljudele teistele tänapäeva sportlastele tunneb ta huvi ka teiste spordialade vastu, mitte ainult ei tegele vaid põhialaga. Levandi küsib isegi retooriliselt: “Mis mees ma õieti olen?” (Levandi, 19)

Ta tahab tõestada tippsportlasena oma kehalisi piire. Parimaks alaks loeb ta kahevõistluse kõrvalt tegemiseks triatlonit. Allar Levandi: “Päästenööri ongi visanud triatlon. Olen seda tänavu suvel proovinud üsna tihti, aga rohkem selle mõttega, et näha, kus võivad olla kannatuse piirid,”

(Levandi, 19). Ta ütleb, et kannatuste diskursus ei sobi igäihele, vaid ikka tugevatele ja proffidele. Levandi: “Tervisesportlasel soovitaksin siiski niisugused masohhistlikud rõõmud proovimata jätta ja sportimisest ehedat lusti tunda.”

Meessoost isikuna rõhutab ta spordi seksuaalset alatooni, kuigi seda visuaalses kontekstis. Levandi: “Ning tasakesi ütleksin samasugustele mehepoegadele nagu minagi: kus võib veel mujal kui Nõmme – Hiiu puhtas looduses näha nii kenasid sportlike piigasid, ja küllap jätkub samasugust silmailu vanematelegi härradele,” (Levandi, 19)

3.2.4. Rahvuse reetur

Kuigi Allar Levandi oli 1989.aastal Eesti trükimeedia paipoiss, siiski oli üks valus teema, millest ei tahetud kirjutada. Nimelt abiellus Allar Levandi sel aastal venelannast iluuisutaja Anna Kondrašovaga. Analüüsitavast materjalist tuli välja, et sellisele suursündmusele vihjati vaid korra, spordiaasta kokkuvõtete tegemisel Spordilehes (Levandi, 24).

Kuna Levandi abiellumist trükimeedias ignoreeriti, siis tulevad järgnevad järeldused oletusliku laadi.

Esimene ignoreerimispõhjus võib olla seotud uue rahvusliku ärkamisaja ehk “laulva revolutsiooniga.” Allar Levandi, sümpaatset ja kena välimusega noormeest peeti omamoodi eesti rahvusluse suursaadikuks maailmas. Kangelane, kes lehvitab võidurõõmsalt sini-must-valge lipu poole ja räägib, et tal on oma missioon väikese Eesti tutvustamises. Loomulikult loodeti trükimeedia poolt seda, kui kangelane abiellub, siis ikka mõne kena eestlannast piigaga.

Kuna 1988-89.aasta oli tugev rahvuslike (eestluse) tunnete esiletõus, siis tunti ka kindlasti solvumistunnet, kui kangelane abiellus venelannaga. Venelane võrdus sel ajal okupatsiooni sümboliga, tema oli sissetungija, eestluse hävitaja. Kuigi trükiajakirjandus sellest ei rääkinud, võidi kangelast pidada eestluse põhimõtete reetjaks.

Nõukogude ajal oli eestlase üheks rahvusmeelsuse väljendajaks kindlasti sport, kus taheti näidata üleolekut vallutajate (Nõukogude Liidu ehk Venemaa suhtes). Selline rahvussündmus oli näiteks AKSK (Nõukogude armee sümbol) ja Kalevi vahelised korvpallimatšid. Eestlased, kes suundusid tugevasse meistermeeskonda AKSK (Jaak Lipso, Heino Enden), neid peeti rahvuslike huvide reetjateks ja nendesse ei suhtud kuigi hästi.

Teine põhjus võis olla seltskonnaajakirjanduslike joonte puudumine Eesti trükimeedias. Tõsised lehed tegelesid tähtsate poliitiliste küsimustega, muud tähtsündmused jäid tähelepanuta (eriti Rahva Hääles). Samas oleks selline väide ennatlik, kuna rahvuskangellanna Erika Salumäe abiellu astumine leidis vähemalt pildilist kajastamist kõigis kolmes uuritud väljaandes. See oli suursündmus, kuna kangellanna väljavalituks osutus rahvuskaaslane – eestlane. Kuna Levandi abielu puhul ei saanud rõhuda rahvustundeid, siis jäeti ta huviorbiidist välja.

3.3. Spordikangelane 1989.aastal.

1989.aastal oli spordikangelane Eestis rahvuskangelase seisuses. Põhjuseks võib pidada selleaegset rahvusliku ärkamise perioodi ehk “laulvat revolutsiooni”. Edukas eestlasest sportlane ei esindanud mitte niivõrd okupatsiooniriiki Nõukogude Liitu, kui just esindas Eestit. Allar Levandi luges ennast Eesti misjonäriks maailmas, eestluse propageerijaks (Levandi, 7).

Samas tuleb tunnistada seda, et sel hetkel toimus spordikangelane kujutamine ikkagi läbi Nõukogude Liidu koondisefiltri. Kui eestlasest spordikangelane tahtis sooritada oma kangelaslikkust tõestavaid tegusid, siis sai ta seda 1989.aastal teha ainult Nõukogude Liidu punast dressi kandes. Kuid vaikselt hakkas rahvuskangelane mässama totalitaarse süsteemi vastu, otsima vähemalt vaimset pääseteed.

Allar Levandi astus välja Nõukogude kollektiivsest treeningsüsteemist, asudes Venemaa laagrite asemel treenima kodusel pinnal ja Soomes. Nõukogude Liidu esindamine osutus tema puhul ainult formaalseks. Erika Salumäe lubas peale võidukaid 1988.aasta olümpiamänge hakata treenima järgmiseks olümpiatsükliks. Sellega ta ei pidanud silmas oma auahnust ega kuulsuse saavutamist Nõukogude Liidule, vaid ennekõike lubas uut võitu Eesti rahvale. Sel ajal ohverdati ennast pigem aadete heaks, oldi isegi natuke pateetilised. (Salumäe, 1). Sportlane oli rahva, ühiskonna omand. Allar Levandi ja Erika Salumäe ei olnud mitte “Allar Levandi” ega “Erika Salumäe”, vaid “meie Allar” ja “meie Erika”.

Ajakirjanikudki lähtusid kangelase konstrueerimisest patriootilisest, aatelisest tunnetest. “Allar Levandi viibutab kätt sini-must-valge lipu poole” ja “Allar Levandil on missioon esindada eesti rahvust.” (Levandi 7,8)

Kui kangelane kaldus rahvuskangelase konstruktsioonist kõrvale, eiras ajakirjanduse kehtestatud norme, siis sai talle osaks hukkamõist. Allar Levandi abiellumine venelanna Anna Kondrašovaga jäeti trükiajakirjanduse poolt lihtsalt valgustamata, kangelase elu suursündmust ignoreeriti.

Samal ajal abiellus kangelanna Erika Salumäe kõiki rahvuskangelase norme järgides. Tema väljavalituks osutus eestlane Fred Fisker. Kuid tuleb öelda, et see abielu ei osutunud õnnelikuks, varsti järgnes lahutus. Allar ja Anna Levandi on praegugi õnnelikus abielus.

Kuna Eestis seltskonnaajakirjandus tollal puudus, siis jäi kangelase privaatsfäär suhteliselt vähevalgustatuks. Sportlane elas rohkem oma kitsas spordimaailmas (kuudepikkused treeninglaagrid kusagil kõrvalises kohas või võistlused). Kui Erika Salumäe sportlaseväline elu leidis natuke kajastamist. Me saime teada tema treeningu ja võistlusvälistest tegevusest. Kajastati tema abiellumist ja lühidalt hobisid (Salumäe, 1). Levandit nägime me ainult spordi sees, eraelul jäi leheveergudel kajastuseta.

Spordikangelase päevad möödusid raske töö tähe all. Kui tänapäeval rõhutakse üha rohkem spordis naise seksuaalsust ja naiselikust, siis Erika Salumäed saatis enamus aastast veri, higi ja pisarad. Allar Levandi ja Erika Salumäe otsisid eneseväljendust eelkõige spordis. Naer oli lubatud ainult võitjale-kangelasele. Paradoksaalsel kombel ongi enamusi Salumäe ja Levandi fotosid saatmas võitjanaeratus.

3.4. Kristina Šmigun – 2000

Lühike ülevaade kangelanna elust. Kristina Šmigun sündis 23.veebbruaril Tartus. Lõpetas 1996 Tartu 12.keskkooli. Treener isa Anatoli Šmigun. Maailmameister 2003 (Val di Fiemme) suusatamises ühisstardi jälitussõidus. Maailmameistrivõistlustelt veel kolm hõbemedalit (1999 Ramsaus 15 kilomeetris ja 2003 Val di Fiemmes 10 ja 15 kilomeetris) ja kaks pronksmedalit (1999 Ramsaus ja 2003 Val di Fiemmes 30 kilomeetris). Olümpiamängudel parim koht 2002 Salt Lake Citys 15 kilomeetri ühisstardis 8.koha. Maailma karika arvestuses 2000 ja 2003 2.koht. Juuniorite kahekordne maailmameister 1997. Paljukordne Eesti meister. Eesti koondises võistleb alates 1993.aastast. Eesti parim naissportlane 1997, 1999, 2000 ja 2002. (ESBL, 640)

3.4.1. Spordifanaatik

Kristina Šmigun armastab ennast tõestada ja teha enda eesmärkide tõestamiseks palju trenni. Ta tunneb rõõmu suurtest tegudest: “Aga kolmas koht MK-avaetapil Kirunas oli mulle toredaks üllatuseks ja tundsin, et olen sel hooajal valmis väga suurteks tegudeks.” (Šmigun, 1) Ta on professionaal, tippsportlane. Kristina on tugev, eriti võrdluses õde Katriniga: “Minu organism on tugevam.” Temast on kasvanud Sporditähe väljaandja Donatas Narmonti sõnul tõsine analüüsija, ta ei ole enam lapselik “emmele tervisi!” rääkija. (Šmigun, 2)

Ta on tippsportlane, tõeline kangelane – vastand nannipunnidest Eesti sportlastele ja lödipükstest ning aferistidest poliitikutele ja äri meestele. Šmigun tahab keskendunult tegeleda suusatamisega, kuna see on talle tööks. See on talle nii tähtis, et ta loobuks isegi kodusolemisest. Kristina: “Mitte et mulle ei meeldiks kodus olla. Meeldib. Aga laagrites olles saan keskenduda ainult suusatamisele, mis ongi minu töö. Kodus koguneb igapäevaaskeldusi, mida võõrsil pole.” (Šmigun, 5)

Šmigun hoolimata üliinimlikest pingutusest on ta siiski naine (nagu Erika Salumäe), kes tunneb vahel ennast väsinud inimesena. Šmigun: “Piin ja vaev. Tavaliselt pole ma hommikuse tugeva harjutamise järel suuteline pärastlõunasel treeningul täie jõuga pingutama. Sama kogesin ühepäevasel tagaajamisel: kolmetunnine puhkus klassikasõidu järel on liiga lühike, vabasõidule startides olin unine ja väsinud. Ka vaim polnud pingutuseks valmis.” (Šmigun, 6) Ta tunnistab, et ta on siiski inimene, kelle organism väsib: “Võib-olla olen endalt liiga palju nõudma, ei oska enam suusatamist nautida” (Šmigun, 6).

Kuid kindla inimese tagapind on muredavõitu. Fotodel on näha kangelanna väsinud ja klaasistunud pilku, ükskõiksust. (Šmigun, 4) Tema suursaavutusi saadab negatiivne aura – Šmigunid eralduvad Eesti suusakoondisest, mille peale ütleb Vaapo Vaher kibedalt: “Siis tuleb

neil varsti võtta endale ka isiklik vorm, hümn ja lipp.” Šmigun on supertäht hallil foonil, nagu ütleb ka Vaheri loo pealkiri (Šmigun, 4)

Kristina Šmigun tõdeb, et peab ennast rohkem tagasi hoidma, muidu läheb tema kangelaslik vaim sassi. Ta vajab vahel hingelist abi ja ta saab seda oma õelt Katrinilt. Kristina: “Katrin ütles mulle just seda, mida olen talle alati rääkinud. Et mis vahe selles on, mitmenda koha saad. Oled ju tavaline inimene, kes saab teha seda, mida maailmas kõige enam ihkab – suusata. See mõjus mulle nii hästi, et läksin rahulikult koju ning suikusin kohe unne. Pinge oli kadunud. Tõesti ma ei suusata ju selleks, et muutuda mingiks närvihaigeks.” (Šmigun, 10)

3.4.2. Siiras laps

Šmigun on suur siiras laps. Ta ei hoia oma emotsioone vaka all, ta laseb nii rõõmuhõisked kui nutupisarad uljalt lendu. “Emme, armastan sind!” hüüdis Kristina Šmigun telefoni hetkel, mil telekaamerad ta kui Goms MK-etapi võitja finiši järel üles leidsid. Kristina lehvitas maailmale ja manas näole mesimagusa naeratuse,” kirjutab Õhtuleht võidukast kangelannast (Šmigun, 7). Šmigun on hoolimata treeninguhullu imagost jäänud emaarmastust tahtvaks nooreks tüdrukuks.

Šmigun elab ebaõnnestumisi väga läbi, et vahel tulevad pisarad silmadesse. “Miks minul tänavu suuskadega kuidagi ei vea,” helkis Holmenkolleni 30 km klassikasõidu viienda kohaga lõpetanud Kristina Šmiguni silmis pisar (Šmigun, 9).

Šmiguni karmile töörügaja kangelasimagole peaks vastu käima jumalalt abi palumine. Näiteks ühe MK-etapi eel palub ta eduks abi tugevamatelt jõududelt: “Armas jumal, aita mind veerandfinaali,” ajas Kristina Šmigun pärast Oslo klassikasprindi valiksõitu käed taeva poole. (Šmigun, 8)

Šmigun on ajakirjanike mängukann. Laps, keda on hea lükata ja tõugata. Selle peale küsib kirjanduskriitik Andres Keil retooriliselt: “Kas kangelane on tööriist või inimene?” (Šmigun, 3) Keil tahab teada, kas kangelase konstrueerimine toimub ainult tulemuste najal. Kas otsitakse sealt ka vahel isiksust? Tema arust kipub sportlane spordiajakirjaniku käes muutuma mängukanniks ja kaotavale sportlasele tõmmatakse vesi peale. Andres Keil näeb edus isegi õnnetust, mis võib spordialale saada saatuslikuks – nagu on kahevõistlus. Kui pole tulemusi, pole ka lugu, narratiivi.

Kristina tunnetab, et ta on vahel liiga impulsiivne, ei suuda ennast kontrollida. Kuid ajakirjandus tahab näha temas rohkem vaشوitust. Sõnumilehe ajakirjanik küsib suuski loopinud Šmigunilt: “Kas kahetsed finišijärgseid emotsioone?” Šmigun tunneb, et emotsioonid on normaalsed, kuid kontrollima ennast siiski peaks: “Ei, aga nende väljapaiskamine oli viga. Püüan mõelda realistlikult ja mitte tuju rikkuda,” (Šmigun, 6).

3.5. Erki Nool – 2000

Lühike ülevaade kangelase elust. Erki Nool sündis 25.juunil 1970 Võrus. Lõpetas 1989 Tallinna Spordiinternaatkooli, pärast seda õppis Tallinna Pedagoogilises Instituudis Kehakultuuriteaduskonnas. Treenerid on olnud Heini Allikvee, Tiiu Jurkatamm, Rein Sökk, Sven Andresoo, Greg Richards, Daley Thompson ja Andrei Nazarov. 2000.aastal tuli Sydneys kümnevõistluses olümpiavõitjaks, 1996 Atlanta OM-il sai 6.koha. Maailmameistrivõistluste hõbe 2001. Euroopa meister 1998 ja hõbe 2002. Seitsemevõistluses on tulnud sise-MMil kaks korda teiseks (1997 ja 1999). Halli Euroopa meister 1998.aastal ja pronks 2001. Võitis 1998 ja 2000 kümnevõistlejate maailma sarivõistluse (*IAAF combined events challenge*). Euroopa karikavõistlustel tuli superliigas individuaalselt võitjaks 1998, 2.koht individuaalselt ja meeskondlikult 1997.aastal. Paljukordne Eesti meister kümnevõistluses, teivashüppes, 110 meetri tõkkejooksus, 100 meetris ja teatejooksudes. Püstitas 1995-2000 11 Eesti rekordit. Eesti parim sportlane 1996-98 ja 2000 ning Eesti parima võistkonna liige 1997. Aasta inimene 1998 ja 2000. Euroopa aasta parimate kergejõustiklaste valimisel pälvis 1998 ja 2000 5.koha.

Asutas 1997 Erki Noole spordikooli ning on korraldanud aastast 1998 seitsmевõistluses rahvusvahelist võistlust (*Erki Nool Reval Cup*, aastast 2001 *Reval Hotels Cup*). Rahvusvahelise Lastekaitseorganisatsiooni (UNICEF) hea tahte saadik (1999). Riiklik spordipreemia 1999 ja 2001, Eesti Punase Risti I klassi teenetemärk (2001). (ESBL, 422-423)

3.5.1. Tahte triumf

Tollases ainukeses Eesti spordiajakirjas Sporditäht esitati Erki Noolt 2000.aastal läbi ühe sündmuse – septembris Sydneys toimunud suveolümpiamängude. Kuigi Noolt saatis superkangelasele omaselt traagikat täis triumf, kaheldi enne olümpiat tema kangelasomaduste täisväärtustes. Kirjandus- ja spordikriitik Vaapo Vaher pidas teda aprillis langevaks täheks.(Nool, 1) Vaher kirjutab: “Puudu jääb sportlikust lõtvusest, krambisolek reedab sisemist kindlusetust, ei ole justkui põhja, mille najal tõukuda.” Kuigi teises Sporditähe autorist Kristjan Kalkunist õhkub optimismi, on temaski teatud kahtlusevirve. Kas Erki Nool on kosunud negatiivsest tagasilöögist 1999.aasta Sevilla MM-l, kus ta sai oma trumpalal teivashüppes nulli. Ning kas Noole põhikonkurent tšehh Tomaš Dvorak pole liiga võimas alistamiseks? (Nool, 2)

Erki Nooles leidub samas kangelasele omast sisemist enesekindlust. Tema juttu saadab enese proovilepanemise diskursus: “Tunnen eelkõige enda ees kohutust võita Sydneys medal.” (Nool, 2) Noole jutus ilmneb täiuslik keskendumisvõime, kõikide detailide läbimõeldus. Tema motivatsioon on paigas – medal Sydney OM-ilt. Tema egotsentrilisuses peitub ürgne

mehelikkus. Seda reedab visuaalselt Lembit Peegli tehtud foto võistlustel kontsentreeruvast Noolest, biitsepsid rõhutamas ürgmehelikkust (Nool, 2)

Erki Nool on pidanud oma tahet suruma juba koolieast, kui temast mitte keegi midagi ei lootnud. “Kümme aastat tagasi ei uskunud meist keegi, et Erki jõuab olümpiamängudele ja toob sealt kulla. Koolipäevil oli ta tavaline mittemidagiütlev koolipoiss, ütlevad treenerid (Sven Andresoo, Valter Espe), (Nool, 15). Kümne aasta pärast on Noolest saanud kõik võimas kangelane, kes suudab medali võtta rongi alt tulles ja buldooserina lükates. Ta on maailma kergejõustikukuningas.

Noolel jätkub peale enese sportlike võimete tõestuse, ka mujal oma võimeid tõestada. Tema eestvedamisel toimub iga aasta talvel Tallinnas rahvusvaheline sisehallis mitmevõistlus. Jaan Jürine kirjutab Sõnumilehes: “Erki Noole Reval Cupil halliseitsmევõistluses on teinegi mõõde peale punktisummade. Nool kannab koormat tõrkumata, ta kolm aastat toimunud võistlus saab tulevalgi aastal järje.” Nool tahab tõestada oma teovõimet, seda et ta sobib ka kogu maailma mitmevõistluse ikooniks. Erki Nool: “Muidugi võiksin ma võistluseelsel ajal pärast treeningut kodus jalad seinale visata ja vaimujõudu kosutada. Ent siis peaksin ma lootma, et selle võistluse korraldab minu eest keegi teine.” (Nool, 7)

Erki Nool on enese vastu karm ja samas ta tahab, et ka teised tegutseksid kõrgemate eesmärkide nimel. Ta räägib: “Kõne alla saab tulla ainult üks jõuproov,” tõdes Nool. “Kui jõuame kergejõustikuliiduga kokkuleppele, on Euroopa karikal osalemine võimalik. Samas ei taha ma olla see mees, kes vankrit veab, kui kõik teised vaatavad, mis juhtub. Mina soovin, et enne midagi juhtuks ja siis istuksid kõik koos vankrisse ning sõidaks võistleva” (Nool, 9).

3.5.2. Eestimaa Herakles

Kangelasdraama pääseb valla Sydneys. Kristjan Kalkuni poolt kroonikalises võtmes kirjutatud lugu tundub esmapilgul kuiv ja faktitihe, kuid siin on aimumas mütoloogilist muinasjuttu. (Nool, 3) Kangelane läheb üle kivide-kändude võidu ja õnne poole. Muinasjutt (kümnevõistlus) on jagatud kümneks tükiks, kümneks visiooniks. Narratiivi saadavad 11 Toomas Huigi kollaažfotot võistlevast kangelasest (Erki Nool), viimane pilt on finaali – triumfeeriv kangelane poodiumil. Kangelase tee õnne poole pole kerge – napid pääsemised, kolmandad katsed (kettaheide, odavise), kehvalt läinud trumpala teivashüpe. Loos näeb kangelase rasket heitlust konkurentidega. Kõrvaltvaataja (ajakirjaniku) tunnetes balansseerib realism (Nool peaks enne võistlust numbrite järgi kaotama põhikonkurent Tomaš Dvorakile) ja fantaasia-unistus (SL Õhtulehe ajakirjanik Ants Põldoja on peale Noolele edukat kolmandat ala kuulitõuget kindel kangelase võidus). Lõpuks raamistab lugu triumfilik tõdemus – Kalkun: ”Aga mis neist teistest – ERKI NOOL on OLÜMPIAVÕITJA!” Erki Nool nendib natukene kõrvetada

saanud kangelasena: “Tegin tulemuse vormistamise endale hulga keerulisemaks kui võinuks. Lõpp läks väga närviliseks. Aga lõpp hea, kõik hea!”

Erki Noole kangelaslikkus on Eesti konnotatsioon. Nool näitab end eelkõige eestlase, Eestimaa Heraklesena. Nool, see on Eesti. Sporditähes loob ta Lembit Peegli ja Toomas Huigi fotode kaudu isamaalisuse võrdkuju (Nool 2, 3, 4). Sini-must-valge trikoloor katab tema seljatagust triumfihetkedel (värske kullavõitjana auringil), rahvusdress, Eesti Olümpiakomitee embleem ja tammepärg kaelas (tamm on Eesti rahvuspuu). Noole võit valiti Sporditähes tähelepanuväärivamaks sündmuseks Eesti spordis. (Nool, 4) Artiklis tõstetakse Nool vastse olümpiavõitjana teiste Eesti superheeroste sekka: “Olümpiavõit on juba iseenesest tähelepanuväärne sündmus, rääkimata selle kohast niisuguse väikese riigi nagu Eesti spordielus.”

Ajakirjandus konstrueerib Noolt, kui tuntumat Eesti sportlast (kangelast). SL Õhtulehe ajakirjanik Tarmo Paju kommenteerib: “Ka maailma teadeteagentuuride uudiseid otsides on Noole nimi eestlastest ainus, mille kohta arvutil mõni artikkel ette näidata,” (Nool, 13)

Ajakirjandus heidab Noolele vahel ette liigset enesekindlust, mis võib saatuslikuks saada. Tarmo Paju: “Liigset enesekindlust aitas tagasi õigele tasemele viia mullune Sevilla ebaõnnestumine. Erki Nool lubab endale tuhka pähe raputades hoolsam olla: “Nüüd olen targem. Omad vitsad ja õppetunnid peab iga mees saama, tõdes Nool SL Õhtulehes olümpiaintervjuud andes.

Rahvas peab Erki Noolt Eesti ainukeseks lootuseks, iidoliks, keda peab nägema nii väike kui suur. Nii räägib Saue gümnaasiumi direktor Jaan Palumets: “Tunnid olümpiamängude pärast ei jää. Kui meie arvates Eesti ainus lootus Erki Nool läheb medaliheitlusse, saavad lapsed seda aga kindlasti vaadata,” (Nool, 14).

Nool püüdleb igal pool täiuslikkuse poole, olgu see võistluse korraldamine, ise võistlemine või kergejõustikukooli pidamine. Ta on iseenda ja ka oma eluala mitmevõistluse müügimees. Jaan Jürine kirjutab: “Kui kõiges absoluuti taotleb Nool juba midagi müüb, siis müüb ta maailmataset. (Nool, 8)

3.5.3. Seksisümbol

Tänapäeva sportlasena ehk avaliku elu tegelasena on Erki Noolel värvikas tulevik. Eesti Ekspressi ajakirjanik Sulev Vedler loob visioone Noole tulevikust (Nool, 6) Ta toob artiklis välja tänapäeva arhetüübid: kauamees, ärimees, poliitik, igavene sportlane (spordiveteran), treener, laulja, paberimäärija (ametnik), töömees, reklaamimees, modell, kurjategija, kirjanik, näitleja, pullivend. Ajakirjanik määratleb tulevikuprognosidega ära kangelase tuleviku, seda küll läbi huumoriprisma.

Erki Noolel võib ette tulla ka spordiväliseid kohustusi. Näiteks tuleb tal olla ikooniks Coca-Colale. Nool räägib oma modelli elust: "Sätiti nii ja naa. Fotodest tehakse valik, aga edasine pole enam minu rida. Midagi lausa uut ei olnud. Minust on nii palju pilte tehtud," (Nool, 11). Nool on kohusetundlik modell: "Coca-Colaga sõlmitud leping on korralik, korralikult täidan ka kohustusi," (Nool, 12). Noole kangelaskuulsusele lisab ilmet see, et fotosessioonid toimuvad USA-s.

3.5.4. Pereisa

Ajakirjandus näitab meelsasti Erki Noolt hoolitseva pereisana. Samas Erki tunneb süümepiinu, kuna ta ei saa oma poja Robiniga küllaldaselt aega veeta. Jaan Jürine kirjutab Sõnumilehes: "Issi tulek oli oodatud sündmus pisipojale Robinile. "Poiss tundis mi ikka ära. Kahju muidugi, et kodusolek ei kujune kuigi pikaks. Juba järgmisel nädalal põikan Itaaliasse," sõnas Nool" (Nool, 10)

Kui on muidugi võimalus tahab Nool aega veeta oma lähedastega. Ta räägib, kuidas elukaaslane Kadri Kivine temaga treeninglaagris USA-s oli: "Poolteist kuud on pikk aeg, mina vajan seltsi ja Kadri vaheldust," selgitab Nool. "Ega laagrissetulek Kadrilegi turismireisi tähenda, ent õhtuti püüdsime koos väljas käia" (Nool, 12) Noole perekeskset mõtteviisi väljendab, ka sõnum, et pikas laagris peab pere koos käima. Samas ta möönab, et pere kolmas ja kõige väiksem liige Robin on liialt tilluke nii kaugele minemiseks, nagu seda on USA.

Erki Noole tahab säilitada pere jaoks privaatsust ja turvalisust. Einar Ellermaa kirjutab pühendunud pereisast: "Nool on mitmes intervjuus öelnud, et tema oma koju kunagi ajakirjanike ei lase, sest väga suur osa tema elust on avalik ja kodu peab olema püha koht, mis on ainult tema ja ta pere jaoks. See on selge sõnum ja ajakirjanikud on seda aktsepteerinud." (Nool, 16)

3.6. Spordikangelane aastal 2000

Spordikangelane on planeerija, prognoosija, täpne. Sportlane teab, mida ta tahab. Kui kümne aasta tagune sportlane oli üheplaanelisem, tundetum sportlane-treeningmasin, siis aastal 2000 saatis kangelast-kangelannat rohkem tundelisem dramaatika.

Kui Kristina Šmiguni juttu saatis küllaltki kaine ja karm sihikindlus ja tahtejõud, oli visuaalne plaan sisukam ja väljendusrikkam. Kui aasta alguses esitas Šmigun ennast kui väsimatut päris mehelike võimetega spordifanaatikut, kes armastab üle kõige trenni teha. Hooaja lõpu poole vaatas tekstides ja piltidel vaatas vastu klaasistunud pilguga väsinud noor naine.

Kuna Kristina Šmigun elab ainult suusatamisele, siis paigutab ta oma emotsioonid alaga seotud dramaatikasse. Ta elab siiralt üle nii võite kui kaotusi ning ta ei karda lasta pisaratel voolata.

Erki Noole puhul tuleb meie ette mitmeplaaneline kangelane. Ühelt poolt näeme temas keskendunud ja võitlushimulist sportlast, teisalt ta armastab elada ka teist elu. See elu on perekeskne. Me näeme kangelast armastava mehe ja isana, kes tahab kaitsta. Kui avaliku elu tegelasena ta on ta valmis enesereklaamimisel kasutama meedia abi, siis teiste huvi tema eraelu suhtes teeb ta üsna tõrjuvaks.

Kokkuvõte, järelused

Eesti spordikangelase konstrueerimine sõltub ajastu kontekstist ja väärtushinnangutest. Sportlase kujutis meedias peegeldab ajastu suundumusi ja tahet. Kui 1989.aasta spordikangelane väljendas oma tegudes ajastu dramaatikat, siis tänapäeval kerkib sportlase isiksus esile rohkem läbi enda tegevuse.

Kuid sportlane on alati oma rahvuse esindaja. Kõik neli kangelast, keda uurisin, kannavad endas eelkõige rahvuslikkuse kujundit. Erki Nool poseerib triumfi hetkel Eesti lipuga, Erika Salumäe lubab Eesti rahvusele kinkida uue olümpiavõidu, Allar Levandi räägib enda missioonitundest rahvuse esindamisel, Kristina Šmigun võistleb suusaareenil Eestit esindades. Põhjuseks võib olla see, et nad esindavad või esindasid maailmas Eestit, mitte kitsama eluruumiga spordiklubisid.

Loomulikult kajastub mõlema aja spordikangelases eesmärgikindlus, kuid selle teostamise suunad ja territooriumid on erinevad. Kui 1989.aasta spordikangelane elab tihti kitsas spordi mikromaailmas, siis 2000.aastal on eneseteostamise piirid avaramad. Tal on võimalus käia spordikaugetel vastuvõttudel, esineda reklaamis. Tal on võimalus ja sund rääkida spordivälisest elust avameelsemalt.

XXI sajandi sportlase tegevuse üle on meedial suurem võim. Ta saab kergemini spekuloida sportlase isiku üle, ta lavastab temast müüdi, teeb kuulsuse. Ajakirjanik annab sportlasele enda tehtud mängureeglid, nendest üleastumist karistab karmilt. Sportlane võib ühe hetkega kaotada reputatsiooni, austuse.

Diskussioon

See bakalaureusetöö on üks esimesi tõsisemaid katsetusi vaadelda Eesti spordikangelase loomist trükiajakirjanduse poolt.

Spordikangelase konstrueerimine ajakirjanduse poolt on sõltunud ajastu kontekstist. Tähtis on see, millises ühiskonnas elatakse. Väiksemate majanduslike võimalustega ja totalitaarsemas riigis rõhutatakse kangelastegude aatelisust, kohustust riigi eest. Võit on eelkõige tähtis riigi heaks, sportlase enda soovid surutakse tagaplaanile.

Avatumas ühiskonnas kasutab kangelane oma kujutist enda huvides. Tal on tähtis luua endale unikaalne imago, mida ta püüab saavutada meedia abiga. Piisava tähelepanu võitmisega võib ta endale kindlustada materiaalsed hüved. Kuid asi toimub meediaga vastastikusel sümbioosis.

Meedia tahab kangelaselt saada värvikust, unikaalsust, et teha raha ja püsida karmis konkurents. Kui ta näeb, et kangelane (antud juhul sportlane) keeldub tema mängureeglitest, võib ta kangelase imago hävitada.

Kuna see töö oli alles esimene tõsisem katsetus avada spordikangelase olemust diskursuseanalüüsi abil trükiajakirjanduse kaudu, siis võis töö jääda küllalt eklektiliseks. Näiteks võrreldes Kalle Virtapohja süvauuringutega Soome spordikangelastest.

Antud töö kirjeldas spordikangelast trükiajakirjanduse platvormilt, kuid uurida võib spordikangelasi ka raadio ja TV tasandilt. Tihti kasutavad ajakirjanikud sportlasi värvikamalt just audiovisuaalses vormis ja otse-eeter annab sportlasele müütilisema kangelase rüü.

Summary

The bachelor's work's title is "Constructing of sports hero's image in Estonian press media". In this work I analyzed four cases. The objects are Erika Salumäe and Allar Levandi in year 1989, Kristina Shmigun and Erki Nool in year 2000. I wanted to know the changes of the construction of a hero in this period.

Media is an important creator of heroes. Sports journalist constructs national heroes from winners. The Estonian sports hero constructing depends on context and value of era. Sportsman's image in media reflects the ways and wills of the era. When 1989 year's sports hero expressed in their acts the drama of the era, then today sportsman's figure is arising more through his act.

But sportsman is always his nation's representative. All four heroes studied by me are bearing primarily nationality image. Erki Nool is posing with the Estonian flag at triumph moment. Erika Salumäe promises a new Olympic victory to the Estonian nation. Allar Levandi is speaking of his mission to represent the nation. Kristina Shmigun is competing to represent Estonia in the ski world. The reason probably that they are representing or represented Estonia in the world, but not just the living rooms of sports clubs.

Of course the sports heroes of both eras want to succeed in their objectives, but the ways and territories of realizing them are different. While in 1989 the sports hero frequently lives in the sport's micro world, then in 2000 his boundaries of self-realization are broader. He has the chance and the need to speak frankly of life not concerning sport.

In the 21st century media has bigger authority over sportsman's activities. It can easily speculate over sportsman's person. Media can produce a sport's legend, create a celebrity. Journalist gives sportsmen his games rules, breakers are punished harshly. Sportsman may respect them or lose his reputation in a moment.

Kasutatud kirjandus

- Bazin, A. (1997) Fotokujutise ontoloogia. Teater. Muusika. Kino, nr.4, lk.55-58.
- Berger, A. A.(1998) Media Research Techniques, Second Edition. SAGE Publication, Thousand Oaks, London and New Delhi.
- Bourdieu, P. (1999) Televisioonist. Loomingu Raamatukogu 30/1999, Tallinn.
- Eco, U. (1997) Reis hüperrealsusesse. Vagabund, Tallinn.
- Eesti spordi biograafiline leksikon, (2001) Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.
- Halonen, I. K. (1999) Matka journalismin sukupuoliittumisen strategisille alueille. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Horne, J. (1996) Sakka in Japan. Media, Culture & Society. Volume 18, London, Thousand Oaks and New Delhi.
- Kivine, P. (1986) Mäng. Eesti Raamat, Tallinn.
- Kivine, P. (1990) Patroklose memoriaal. Olion, Tallinn.
- Kotov, K. (2000) Kultuuritekst ja traditsioonitekst 26.-27.novemberil 1999 Tartus toimunud seminari materjalid. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Kristjanson, G. (1973) Eesti raskejõustiku ajaloost. Lurichist Taltsini. Eesti Raamat, Tallinn.
- Kängsepp, L. (2003) Uusrikkuse müüdi konstrueerimine Eesti seltskonnaajakirjanduses. Kahe juhtumiuuringu põhjal. Seminaritöö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu.
- Lacey, N. (1998) Image and Representation. Key Concepts in Media Studies. St. Martin's Press, Inc., New York.
- Lauristin, M., Vihalemm, P. (1980) Massikommunikatsioon. TRÜ, Tartu.
- Linnap, P. (2001) Mis on fototeooria? Sirp, nr.29-30. 2001.
- Linnap, P. (2002) Heteroloogiline "fotoversum" ja institutsionaalne ruum. Sirp, 11.oktoober 2002.
- Palmaru, R. (2003) Juhatus kommunikatsiooniteooriasse. Akadeemia Nord, Tallinn.
- Sommer, S. (2000) Olümpiamängud pole sportlastele. Sporditäht, september 2000.
- Song, M. (2003) Spordikangelase kujutamine Eesti trükimeedias. Seminaritöö I. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu.
- Song, M. (2003) Eesti spordikangelase kujutamine läbi foto. Seminaritöö II. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu.
- Sontag, S. (2002) Vaikuse Esteetika. Esseed. Kunst, Tallinn.
- Strinati, D. (2001) Sissejuhatus populaarkultuuri teooriatesse. Kunst, Tallinn.
- Tooming, P. (1983) Foto! Foto? Foto. Eesti Raamat, Tallinn.

Virtapohja, K. (1998) Sankareiden Salaisuudet. Journalistinen draama suomalaista urheilusankaria synnyttämässä. Atena Kustannus OY, Jyväskylä, Saarijärvi.

Virtapohja, K. (2000) Urheilusankareita ja sankaritoimittajia – Hiljentyminen Hannes Kolehmaisen ja Martti Jukolan perinnön äärellä. Jyväskylä.

Kasutatud allikad

Erika Salumäe

1. Tõnu Kees, Meie sõbrad, meie tuttavad, “ “Noorte Hääle” lugejate küsimustele vastab olümpiavõitja, maailmameister, neljakordne Eesti parim naissportlane,” Noorte Hää, 1.jaanuar 1989, nr.1, lk.1-3. Fotode autoreid pole märgitud.
- 2.“Eile oli ERIKA SALUMÄE pulmapäev,” Noorte Hää, 4.veebruar 1989, nr.29, lk.4. Foto autor Mati Hiis.
3. Indrek Schwede, “Erika Salumäe võitis Tallinna GP,” Noorte Hää, 2.juuli 1989, nr.152, lk.4. Fotode autor Lembit Peegel.
4. Autorit pole märgitud, “Erika Salumäe sõitis jälle maailmarekordi,” Noorte Hää, 3.juuli 1989, nr.153, lk.4. Foto autor Lembit Peegel.
5. Autorit pole märgitud, “Erika sai jälle kulla,” Noorte Hää, 5.august 1989, nr.180, lk.4.
6. Autorit pole märgitud, “Salumäe Prantsusmaal,” Noorte Hää, 15.august 1989, nr.188, lk.4.
7. Autorit pole märgitud, “Salumäe Prantsusmaal,” Noorte Hää, 16.august 1989, nr. 189, lk.4.
8. Autorit pole märgitud, “Erika Salumäe tuli maailmameistriks,” Noorte Hää, 18.august 1989, nr.191, lk.4. Foto autorit pole märgitud.
9. Indrek Marjamaa, “Millega medaleid meisterdada,” Noorte Hää, 23.august 1989, nr.195, lk.4. Foto autorit pole märgitud.
10. Autorit pole märgitud, “Orden Erika Salumäele,” Noorte Hää, 25.august 1989, nr.196, lk.4.
11. Autorit pole märgitud, “1989.aasta parimad on Erika Salumäe, Jaan Elhvest ja “Kalevi” korvimeeskond,” Noorte Hää, 20.detsember 1989, nr.292, lk.1.
12. “Ajahetk 88,” Rahva Hää, 1.jaanuar 1989, nr.1.-2, lk.5. Tõnu Soo kujundus. Fotode autorid on Harald Leppikson, Vambola Salupuu, Tiit Veermäe ja Herkki Merila.
13. Rahva Hää, 4.veebruar 1989, nr.31, lk.1. Foto autor Vambola Salupuu.
- 14.Autorit pole märgitud. “Tubli, Erika!,” Rahva Hää, 2.juuli 1989, nr.153, lk.3. Foto autor Faivi Kljutšik.
15. Autorit pole märgitud. “Maailmarekord E. Fiskerilt,” Rahva Hää, 2.august 1989, nr.176, lk.3.
16. Aare Kreilis, “E. Salumäe-Fisker: “Jooks on mul tahet kasvatanud.”,” Rahva Hää, 11.august 1989, nr.184, lk.3. Foto autor Gunnar Vaidla.
17. Autorit pole märgitud. “Erika on jälle maailmameister!,” Rahva Hää, 18.august 1989, nr.190, lk.3.
18. Reuter – TASSi telefoto, Rahva Hää, 19.august 1989, nr.191, lk.3.

19. Aare Kreilis, "Eestimaa tütar korraaks koju," Rahva Hääl, 23.august 1989, nr.194, lk.4. Foto autor Harri Treial.
20. Erika Fisker-Salumäe, Rahva Hääl, 20.detsember 1989, nr.291, lk.3. Foto autor Gunnar Vaidla.
21. "Õnne noorpaarile," Spordileht, 6.veebruar 1989, nr.15, lk.5. Foto autorit pole märgitud.
22. "Kojutulek," Spordileht, 16.juuni 1989, nr.69, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.
23. "Erika Salumäe-Fisker sprindikuninganna," Spordileht, 7.august 1989, nr.91, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.
24. "Erika Fisker-Salumäe maailmameistrisärgis. Kas ka Lyonis?," Spordileht, 16.august 1989, nr.95, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.
25. "Erika Salumäe jälle troonil," Spordileht, 18.august 1989, nr.96, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.
26. "Erika Salumäe autasustamispodiumil Lyoni-MMil," Spordileht, 21.august 1989, nr.97, lk.1. Foto allikas TASS.
27. Priit Pullerits, "Erika ei lootnudki kulda!," Spordileht, 23.august 1989, nr.98, lk.1 ja 5. Foto autor Toomas Aring.
28. Raivo Juhanson. Spordileht, 30.oktoober 1989, nr.127, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.
29. Teksti autorit pole märgitud. "Eesti 1989.a. parimad Erika Fisker-Salumäe, Jaan Elhvest ja "Kalevi" korvpallimeeskond," Spordileht, 20.detsember 1989, nr.149, lk.1. Foto autorit pole märgitud.

Allar Levandi

1. Autorit pole märgitud, "Levandi Schonachis viies," Noorte Hää, 10.jaanuar 1989, lk.4.
2. Autorit pole märgitud "Allar Levandile pronks," Noorte Hää, 8.veebuar 1989, lk.4.
3. Gunnar Press, "Telefoni teel Lahtist," Noorte Hää, 18.veebuar 1989, nr.41, lk.4.
4. Gunnar Press, "Telefoni teel Lahtist," Noorte Hää, 19.veebuar 1989, nr.42, lk.4. Foto autorit pole märgitud.
5. Indrek Schwede, "Sõnalis-vihjeline portree Allar Levandist," Noorte Hää, 21.veebuar 1989, nr.43, lk.1. Foto autorit pole märgitud.
6. Indrek Marjamaa, "Uued ja vanad hegemoonid: T.E. Elden, Välbe, Svan," Noorte Hää, 21.veebuar 1989, nr.43, lk.4.
7. Gunnar Press, "Telefoni teel Lahtist," Noorte Hää, 21.veebuar 1989, nr.43, lk.4.
8. Gunnar Press, "Telefoni teel Lahtist," Noorte Hää, 24.veebuar 1989, nr.46, lk.4.
9. Gunnar Press, "Telefoni teel Lahtist," Noorte Hää, 25.veebuar 1989, nr.47, lk.4.
10. Gunnar Press, "Kaks eelmist pühapäeva - MM 1989 Lahti." Noorte Hää, 5.märts 1989, lk.4. Fotode autor Toomas Aring.
11. Noorte Hää, 14.märts 1989, nr.60, lk.4. Foto autor Toomas Aring
12. Teksti autorit pole märgitud. "Kuiva triatloni võitis Kalju Ojaste," Noorte Hää, 16.mai 1989, nr.112, lk.4. Foto autor Lembit Peegel.
13. Teksti autorit pole märgitud. "Allar Levandi Sankt Moritzis teine!," Noorte Hää, 19.detsember 1989, nr.291, lk.4. Foto autorit pole märgitud.
14. "Ajahetk 88," Rahva Hää, 1.jaanuar 1989, nr.1.-2, lk.5. Kujundaja Tõnu Soo. Fotode autorid Harald Leppikson, Vambola Salupuu, Tiit Veermäe ja Herkki Merila.
15. Teksti autorit pole märgitud. "A. Levandile pronksmedal," Rahva Hää, 8.veebuar 1989, nr.34, lk.3.
16. Teksti autorit pole märgitud. "Smirnov sai oma tahtmise," Rahva Hää, 19.veebuar 1989, nr.44, lk.4.
17. Urmas Vahe. "Elamusi jagus küllaga," Rahva Hää, 21.veebuar 1989, nr.45, lk.3.
18. Urmas Vahe. "Rootslaste käed tsemendised," Rahva Hää, 25.veebuar 1989, nr.48, lk.4.
19. Allar Levandi. "Mis mees ma õieti olen?," Rahva Hää, 22.august 1989, nr.193, lk.3. Foto autor Gunnar Vaidla.
20. Peeter Kaseoja, "Igale maitsele meelepärast," Spordileht, 20.veebuar 1989, nr.21, lk.5.
21. Peeter Kaseoja, "Lahti lõikuspäevad," Spordileht, 20.veebuar 1989, nr.21, lk.8.
22. Peeter Kaseoja, "Lahti lõikuspäevad," Spordileht, 25.veebuar 1989, nr.23, lk.5.
23. Peeter Kaseoja, "Lahti lõikuspäevad," Spordileht, 27.veebuar 1989, nr.24, lk.5.

24. Spordileht, 13.detsember 1989, nr.145, lk.1. Foto autor Lembit Peegel.

Kristina Šmigun

1. Kristjan Kalkun, "Kristina Šmigun: MK-sarja võit on veel kaugel." Sporditäht 1-2 2000, lk.11.
Foto autor Mati Hiis.
2. Donatas Narmont, Sporditäht 3/2000, lk.6.
3. Andres Keil, Keili arusaamad "Kui õige mõtleks natuke?", Sporditäht 3/2000, lk. 56-57. Foto autor Lembit Peegel.
4. Vaapo Vaher, Vaapo Vaheri visioon "Supertäht hallil foonil," Sporditäht 4/2000, lk.56-57.
Foto autor Lembit Peegel.
5. Autorit pole märgitud (SL), "Kristina vältis kaotust," Sõnumileht 17.jaanuar 2000.
6. Jaan Jürine, "Kristina loopis finišis suuski," Sõnumileht 7.veebruar 2000.
7. Autor märkimata (ÕL), "Kristina Šmigun kindlustas võiduga MK-sarja liidrikohta," Õhtuleht 17.veebruar 2000.
8. Jaan Martinson, "Kristina sõitis karjääri parima klassikasprindi," Õhtuleht 9.märts 2000.
9. Jaan Martinson, "Kristina hoiab kollasest liidrivestist küüntega kinni," Õhtuleht 13.märts 2000.
10. Autor märkimata (ÕL), "Katrín rahustas vanema õe maha," Õhtuleht 16.märts 2000.

Erki Nool

1. Vaapo Vaher, "Supertäht hallil foonil," Sporditäht 4/2000, lk.56.-57. Foto autor Lembit Peegel.
2. Kristjan Kalkun, "Erki Nool: Tunnen eelkõige enda ees kohustust võita Sydneys medal," Sporditäht 9/2000 lk.40. Foto autor Lembit Peegel.
3. Kristjan Kalkun, "Kaks pingelist päeva Sydney olümpiastaadionil ehk kuidas Erki Noolest sai olümpiavõitja," Sporditäht 10/2000, lk.16-19. Fotode autor Toomas Huik.
4. Erki Nool. Foto autor Toomas Huik. Sporditäht 10/2000, avakaas.
5. Autor märkimata (ST). "Erki Noole Olümpiavõit," Sporditäht 12/2000, lk.3. Foto autor Lembit Peegel.
6. Sulev Vedler, "Erki, mis nüüd küll saab?," Eesti Ekspress, 5.oktoober. 2000.
7. Jaan Jürine, "Nool kannab koormat tõrkumata," Sõnumileht, 31.jaanuar 2000.
8. Jaan Jürine, "Erki Nool müüb maailmataset," Sõnumileht, 29.jaanuar 2000.
9. Peep Pahv, "Noolest õhkub enesekindlust," Õhtuleht, 10.mai 2000. Foto autor Mati Hiis.
10. Jaan Jürine, "Erki Noolel tuleb toimekas suvi," Sõnumileht, 4.mai 2000.
11. Jaan Jürine, "Erki Nool esines fotomodellina," Sõnumileht, 7.aprill 2000.
- 12.Gunnar Press, Jaan Martinson, "Nool USA-laagrist hüppes," Õhtuleht, 4.aprill 2000.
- 13.Tarmo Paju, "Erki Nool on ära teeninud vähemalt medali," SL Õhtuleht, 12.september 2000.
14. Kadri Jakobson, "Erki Nool päästab lapsed koolist," SL Õhtuleht, 16.september 2000.
15. Kadri Jakobson, "Erki oli andekas poiss," SL Õhtuleht, 29.september 2000. Fotod Andres Treial.
16. Einar Ellermaa, "Miks Erki Nool ei naerata?" Kroonika, 2000. Number märkimata.